

K-107

ОСНОВА

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛИТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

16897
176891

«Добра хочу братьи и Русьскій Земля.»

Владиміръ Мономахъ.

1861

ЯНВАРЬ



2
59

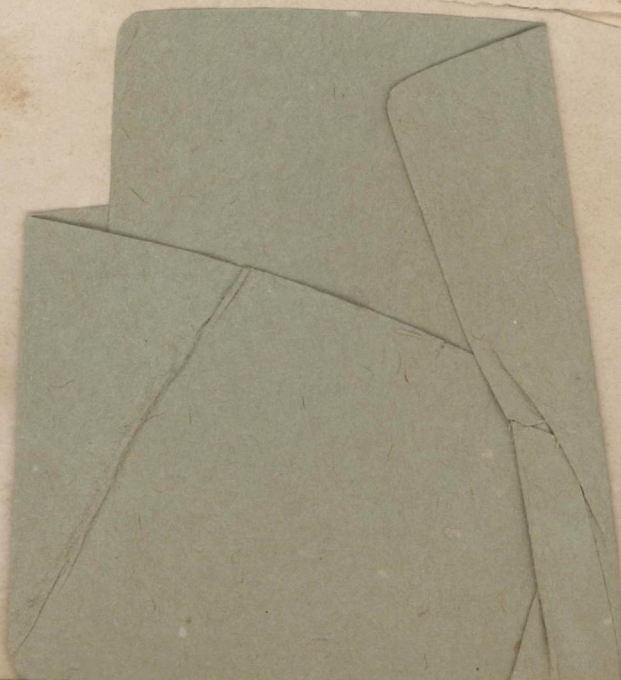
ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ ТИПОГРАФИИ П. А. КУЛИША.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С. Петербургъ, января 10-го дня, 1861 года.

Ценсоръ *Ст. Лебедевъ.*



СЪ ЯНВАРЯ 1861 ГОДА БУДЕТЪ ИЗДАВАТЬСЯ

О С Н О В А

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛИТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ ВѢСТНИКЪ.

Программа этого журнала слѣдующая:

I. ИЗЯЩНАЯ СЛОВЕСНОСТЬ: стихотворенія, повѣсти и рассказы на южно-русскомъ языкѣ, а также на велико-русскомъ, но изображающіе жизнь и природу южнаго края.

II. ИСТОРИЯ. Жизнеописанія. Древности. Акты историческіе и юридическіе. Старинныя записки.

III. НАРОДООПИСАНІЕ. Языкознаніе. Современный общественный и частный бытъ.

IV. ВОСПИТАНІЕ и ОБРАЗОВАНІЕ.

V. ЗЕМЛЕВѢДѢНІЕ. ЕСТЕСТВОЗНАНІЕ. МЕДИЦИНА въ примѣненіи къ южно-русскому краю.

VI. СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО, ПРОМЫШЛЕННОСТЬ и ТОРГОВЛЯ.

VII. ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЯ ПОСТАНОВЛЕНІЯ и распоряженія, относящіяся къ южно-русскому краю.

VIII. РАЗБОРЪ ЗАМѢЧАТЕЛЬНѢЙШИХЪ СОЧИНЕНІЙ и указатель всѣхъ вообще книгъ и статей, также музыкальныхъ и художественныхъ произведеній, предметомъ коихъ будетъ южно-русскій край.

IX. ОБЛАСТНЫЯ ИЗВѢСТІЯ; переписка; вопросы; замѣтки и вообще мелкія статьи.

Край, изученію котораго будетъ посвящена Основа, обитаемъ преимущественно южно-русскимъ народомъ. Хотя въ Бессарабіи, Крыму и Землѣ Войска Донскаго, преобладающее населеніе не южно-русское, но мы включаемъ и эти области въ кругъ нашего изученія, какъ потому, что онѣ не имѣютъ еще своихъ періодическихъ органовъ, такъ и потому, что онѣ находятся въ непосредственной, промышленной и торговой, связи съ прочими южно-русскими землями.

Въ іюнѣ текущаго 1860 года мы объявили въ газетахъ о своемъ предпріятіи, приглашая литераторовъ и ученыхъ къ участию въ Основѣ. Въ отвѣтъ на нашъ призывъ, многіе выразили полную готовность содѣйствовать намъ своими трудами. Ободренные сочувствіемъ людей, которые до сихъ поръ, каждый порознь, выполняли мысль, положенную нами въ основаніе нашего изданія, мы обращаемся теперь съ объясненіемъ ко всему русскому обществу.

Письменная словесность южно-русская, возродившаяся въ концѣ прошлаго столѣтія, долго была дѣломъ сомнительнымъ, и обращала на себя вниманіе критики, какъ временная прихоть двухъ-трехъ человѣкъ, пробоющихъ простонародный языкъ съ его комической стороны, на потѣху людей, не слишкомъ разборчивыхъ въ своемъ чтеніи. Но произведенія этой словесности становились все болѣе и болѣе разносторонними и, наконецъ возможность ея дальнѣйшаго развитія сдѣлалась несомнѣнною для многихъ непредубѣжденныхъ умовъ. Въ наше время, число болѣе или менѣе даровитыхъ южно-русскихъ писателей увеличивается съ каждымъ годомъ; въ наше время, вопросъ — можно ли и слѣдуетъ ли писать по-южно-русски, или — что все равно, — по-украински, разрѣшенъ самимъ дѣломъ. Остается позаботиться о томъ, чтобы, съ одной стороны, облегчить писателямъ обнародованіе ихъ произведеній, а съ другой — сдѣлать эти произведенія доступнѣйшими для большинства читателей. Такъ какъ въ журналахъ сѣверно-русскихъ нѣтъ мѣста сочиненіямъ на иномъ языкѣ, а наши писатели далеко не всѣ имѣютъ возможность издавать отдѣльныя книги, то значительная часть написаннаго остается до сихъ поръ въ рукописяхъ; это, естественно, замедляетъ производительность писателей и развитіе литературнаго вкуса въ южно-русскомъ обществѣ. Такиимъ образомъ, потребность періодическаго изданія чувствуется по отношенію даже къ произведеніямъ одной изыщной словесности на родномъ нашемъ языкѣ. — Но эта словесность развивается не въ обособленіи отъ науки. Рядомъ съ нею, съ конца прошлаго столѣтія, шли изысканія историческія, экономическія, этнографическія, относящіяся къ народу, который говоритъ языкомъ южно-русскимъ, и къ самой почвѣ, на которой онъ утвердилъ вѣками свое существованіе. Труды нашихъ ученыхъ были издаваемы отдѣльными книгами, или помѣщались въ разныхъ періодическихъ изданіяхъ. Въ томъ и другомъ случаѣ, уже по однимъ издержкамъ, не для всякаго было доступно пользоваться этими трудами въ совокупности. Потребность обогащенія литературнаго органа сдѣлалась настоятельною и съ этой стороны. Между тѣмъ скорый обмѣнъ разнообразныхъ свѣдѣній о данномъ предметѣ, съ каждымъ годомъ дѣлается необходимѣе, — удобство и неудобство пускать въ ходъ добытую изъ жизни мысль — оцутительнѣе. Поэтому, журналъ, открытый для всякаго честнаго слова о южномъ нашемъ краѣ, во-первыхъ, облегчить для своихъ читателей пользованіе всѣмъ, что въ настоящее время вырабатываетъ изыщная словесность и наука относительно прошедшей и настоящей жизни южно-русскаго народа, и, во-вторыхъ, дать возможность заявлять каждую мысль, относящуюся къ насущнымъ потребностямъ всего южнаго края.

Программа Основы обнимаетъ все, что можетъ занимать просвѣщенное общество по отношенію къ южно-русскому народу и къ мѣстамъ, которыя онъ болѣе или менѣе населяетъ. Считаемо долгомъ объяснить нѣсколько подробнѣе о значеніи каждаго изъ ея отдѣловъ.

I. До сихъ поръ прошедшая и настоящая жизнь нашего народа возсоздавалась то на сѣверно-русскомъ, то на южно-русскомъ языкѣ. Вопросъ о недостаточности сѣверно-русскаго языка для изображенія Украинцевъ, поднятый въ недавнее время, рѣшить сама словесность. Мы открываемъ свой журналъ для художественныхъ произведеній на обоихъ родственныхъ языкахъ. Зная, какъ важно во всякомъ дѣлѣ начало, мы бу-

демъ держаться самого строгаго выбора относительно произведений изящной словесности на языкѣ украинскомъ. (При этомъ съ особеннымъ удовольствіемъ упомянемъ, что украинскій отдѣлъ словесности уже обезпеченъ у насъ значительнымъ запасомъ произведеній любимыхъ нашихъ писателей — Марка Вовчка и Т. Гр. Шевченка).

II. Исторія Южной Руси получила новый интересъ для всѣхъ русскихъ людей съ того времени, какъ Н. И. Костомаровъ обнародовалъ своего „Богдана Хмельницкаго“. Историкъ нашъ продолжаетъ свои занятія съ свойственною ему настойчивостію и, какъ читатели могли замѣтить изъ его статей, напечатанныхъ въ журналахъ послѣ „Богдана Хмельницкаго“, дѣлаетъ новые шаги къ уразумѣнію нашего прошедшаго. Основана исключительно избрана имъ для помѣщенія трудовъ, хранящихся у него, покамѣсть, въ рукописяхъ, а также и всѣхъ статей, которыя могутъ быть вызваны текущими явленіями литературы.

Исторія Южной Руси до сихъ поръ еще представляетъ обширную малоразработанную новъ. Въ особенности недостаточно изученіе внутренняго быта страны, — безъ чего, естественно, истинная исторія невозможна. Какъ много предстоитъ еще узнать и разъяснить, можно судить по безпрестаннымъ изданіямъ, на русскомъ и польскомъ языкахъ, новыхъ историческихъ и юридическихъ документовъ, касающихся Южной и Западной Руси, и по богатствамъ, хранящимся въ Императорской Публичной Библіотекѣ, въ официальныхъ и частныхъ архивахъ, которые также обладаютъ огромнымъ множествомъ матеріаловъ. Г. Иванішевъ извлекъ драгоцѣнныя свѣдѣнія объ устройствѣ древнихъ сельскихъ обществъ (*копа, куна* или *громада*), и о судебныхъ изслѣдованіяхъ и рѣшеніяхъ ихъ, въ юго-западной Руси, изъ 300 только актовыхъ книгъ а такихъ книгъ — тысячи ⁽¹⁾. „При взглядѣ на эту массу ~~почти не тронутыхъ~~ письменныхъ памятниковъ“, говоритъ г. Иванішевъ, „дѣлается понятно, почему самые важные вопросы, касающіеся внутренней жизни древней Руси остаются нерѣшенными, не смотря на добросовѣстныя усилія нашихъ ученыхъ“. Усилія ученыхъ тогда только достигнутъ цѣли, когда само общество сознаетъ важность, и для настоящаго времени, изданія памятниковъ исторической, экономической и юридической жизни предковъ. Явленія нынѣшней общественной жизни до тѣхъ поръ не будутъ уяснены и осмыслены, пока наука не выведетъ на свѣтъ всѣхъ стихій жизни минувшей, и не стануть понятны причины разрыва съ прошлымъ; пока настоящее общество не увидитъ ясно, что было въ прошедшей жизни вреднаго общественному организму и что въ немъ было полезнаго. Такая, разумная, связь съ прошедшимъ необходима, и достойна просвѣщеннаго сочувствія: она удерживаетъ общество и отъ самообольщеній старымъ добрымъ временемъ, и отъ излишнихъ увлеченій новизною. Послѣднія вредны не менѣе первыхъ, потому что тѣ только явленія общественной жизни плодотворны, которыя возникаютъ естественно, имѣя свой корень въ явленіяхъ предыдущихъ. Поэтому-то, чѣмъ образованнѣе общество, тѣмъ сознательнѣе, тѣмъ искреннѣе и живѣе дорожитъ оно

(1) Въ Кіевскомъ Центральномъ Архивѣ находится 6,715 актовыхъ книгъ и, сверхъ того, 377,000 отдѣльныхъ актовъ; въ Львовскомъ (бернардинскомъ) архивѣ — 3,000 томовъ; въ Витебскомъ и Виленскомъ также хранятся тысячи актовъ, важныхъ для исторіи южнаго края.

памятниками минувшаго, и тѣмъ выше всѣхъ преходящихъ соображеній и увлеченій ставитъ оно *историческую истину*: исторія должна въ себѣ самой заключать свою цѣль, а не служить средствомъ для постороннихъ цѣлей.

Этимъ убѣжденіемъ будетъ руководствоваться *Основа*; — въ этомъ именно смыслъ мы дорожимъ нашей исторіей, древностями, жизнеописаніями южно-русскихъ людей, (на какомъ бы поприщѣ ни совершалась ихъ общественная дѣятельность), дорожимъ разными актами, старинными записками частныхъ людей, однимъ словомъ — всѣмъ, что можетъ освѣтить жизнь всѣхъ слоевъ южно-русскаго народа ⁽¹⁾.

III. Въ послѣднее время, этнографія въ тѣсномъ смыслѣ, въ связи съ языкознаніемъ и изученіемъ современнаго общественнаго и частнаго быта, стала на степень науки и получила, въ кругу другихъ знаній, обширное примѣненіе. Безъ помощи этнографіи невозможно объяснить многихъ явленій историческихъ, юридическихъ и экономическихъ, ни уразумѣть народнаго быта и характера, слѣдовательно, независимо отъ интереса науки, этнографія должна имѣть у насъ чрезвычайно-важное, современное, значеніе.

Народъ южно-русскій отличается своеобразиемъ въ языкѣ, поэзіи, нравахъ, обычаяхъ, историческихъ воспоминаніяхъ, народныхъ вѣрованіяхъ, симпатіяхъ и антипатіяхъ и, вообще, во всемъ, что составляетъ ви́шній и внутренній его образъ. До-сихъ-поръ знали этотъ народъ преимущественно со стороны хозяйственной; но такое народознание будетъ слишкомъ недостаточно при гражданскихъ отношеніяхъ, которыя наступаютъ съ отмѣной крѣпостной зависимости. Окажется необходимымъ узнать не мужика, не-крестьянина только, а человека, связь съ которымъ тогда только благотворна для обѣихъ сторонъ, когда основана на взаимномъ довѣріи и пониманіи. И справедливость и общежитійскія выгоды убѣждаютъ насъ въ несомнѣнной пользѣ разносторонняго изученія народа. Не зная и ни сближаясь, нельзя ни уразумѣть его, ни дать себя понять ему; а всякія недоразумѣнія и разъединенія вредны въ общежитіи. Давно-желаемое, всегда-благотворное сближеніе съ народомъ вполне достигается только посредствомъ искренняго уваженія къ его человѣческимъ правамъ, — посредствомъ прямодушныхъ къ нему отношеній, утвержденію которыхъ наиболѣе способствуетъ знаніе особенностей ви́шней и внутренней жизни народа. Мы думаемъ, что на этомъ пути этнографія принесетъ значительную пользу.

По такому соображенію, мы придаемъ особенное значеніе этнографическому отдѣлу *Основы* и, имѣя въ рукахъ разносторонніе народоописательные матеріалы, (въ числѣ которыхъ находится и переданное намъ П. А. Кулшшемъ продолженіе извѣстныхъ „Записокъ о Южной Руси“), надѣемся сдѣлать нашъ этнографическій отдѣлъ весьма любопытнымъ.

IV. „Вопросъ жизни“ — вопросъ о воспитаніи и образованіи — одинъ изъ тѣхъ, на которые, послѣ крестьянскаго, обращено вниманіе правительства и общества. Особенное значеніе пріобрѣтаютъ, въ настоящее время, народныя училища. Заведеніе воскресныхъ школъ, есть твер-

(1) Обращаемся съ усердною просьбою къ частнымъ лицамъ, — въ особенности къ представителямъ старинныхъ родовъ, — сообщать намъ хранящіяся у нихъ, безплодно для науки, матеріалы, которые, по минованіи надобности, будутъ возвращаемы со всею исправностію.

дый и вѣрный шагъ къ сближенію всѣхъ слоевъ общества. Народъ это пойметъ и оцѣнитъ. Кто не пожелаетъ, чтобъ такое полезное для обѣихъ сторонъ дѣло распространилось быстрѣе изъ городовъ въ села! Обученіе народа должно сдѣлаться одною изъ важнѣйшихъ заботъ для образованной части общества. Вспомнимъ, что съ крестьянскими дѣтьми будутъ въ послѣдствіи имѣть дѣло наши дѣти: почему же, хоть изъ доброжелательства послѣдимъ, не приготовить для нихъ хорошихъ спутниковъ жизни? Знаніе остается при человѣкѣ на всю жизнь: они будутъ помнить—кому имъ обязаны. Выстъ съ обученіемъ простаго народа, должно, безъ сомнѣнія, совершенствоваться, — на началахъ самостоятельности и труда, — и воспитаніе дѣтей другіхъ сословій.

Основа будетъ внимательно слѣдить за дѣйствіями общества и распоряженіями правительства на пути народнаго образованія и сообщать обо всѣхъ явленіяхъ жизни, полезныхъ или вредныхъ просвѣщенію, на всемъ пространствѣ южно-русскаго края. Усердно просимъ всѣхъ благомыслящихъ людей помогать намъ въ этомъ, избравъ нашъ органъ для сообщенія теоретическихъ и практическихъ замѣчаній о потребностяхъ образованія на югѣ; о ходѣ его въ учебныхъ заведеніяхъ и въ семействахъ; о вліяніи разныхъ системъ воспитанія и образованія на нравственное развитіе и образъ жизни учениковъ; о ходѣ женскаго воспитанія и образованія, — которое такъ важно для будущности и такъ близко каждому изъ насъ; — о предметахъ и способахъ преподаванія въ народныхъ школахъ, объ учителяхъ и ученикахъ, о числѣ тѣхъ и другіхъ. Мы просимъ также сообщать намъ сочиненія, принаровленные къ народному обученію, руководства по разнымъ предметамъ на народномъ языкѣ и т. п.; просимъ обратить вниманіе на практическое значеніе роднаго языка въ преподаваніи и проповѣди—вопросъ весьма важный и, пока, спорный единственно отъ того, что разрѣшеніе его не выведено изъ наблюденія надъ дѣйствительностью.

V. Природа южно-русскаго края до сихъ поръ слишкомъ мало изслѣдована и описана. Его географія, его естественныя богатства, условія климата и почвы и вліяніе ихъ на образъ жизни, на занятія и здоровье народа, изрѣдка были предметомъ дѣльнаго изученія и остаются мало извѣстны наукѣ, практическимъ хозяевамъ и промышленникамъ. Мы желали бы, по возможности, восполнить этотъ пробѣлъ. Зная, что нѣкоторые ученые посвящали свои труды изученію края, записывали свои наблюденія надъ народными болѣзнями и средствами леченія, надъ минеральными дѣлевыми источниками и т. п., обращаемся къ ихъ просвѣщенному сочувствію съ просьбою — сообщать намъ свои свѣдѣнія для передачи обществу, которое такъ мало имѣло возможности ближе узнать южно-русскую мѣстность съ помянутой стороны.

VI. Сельское хозяйство, промышленность и торговля, въ послѣднее время, вступили на новый путь; съ прекращеніемъ крѣпостной зависимости большаго числа крестьянъ, произойдутъ еще болѣе значительныя перемены въ движеніи этихъ отраслей народной дѣятельности, преимущественно въ сельскомъ хозяйствѣ: въ помѣщичьихъ имѣніяхъ оно должно устроиваться на новыхъ началахъ. Познаніе того, что у насъ есть и чего не достаетъ намъ, въ самомъ себѣ заключаетъ уже живительную силу, отъ которой зависитъ не только наше виѣшнее благосостояніе, но и нравственное достоинство народной жизни и характера.

Мы желаемъ сдѣлать экономическій отдѣлъ Основы какъ можно болѣе полезнымъ въ практическомъ отношеніи и потому будемъ помѣщать въ немъ только такія статьи теоретическаго содержанія, которыя могутъ имѣть непосредственное отношеніе къ жизни и быть примѣнными къ мѣстнымъ условіямъ края. Предположивъ внимательно слѣдить за ходомъ сельскаго хозяйства, промышленности и торговли на югѣ и представлять, по этимъ предметамъ, возможно-подробныя свѣдѣнія, мы усердно просимъ людей близко стоящихъ у дѣла, сообщать намъ предположенія о способахъ къ улучшенію и развитію сельскаго хозяйства, промышленности и торговли, о различныхъ видахъ помѣщичьего и крестьянскаго хозяйства, а также устройства и управленія имѣніями, фабриками и заводами; о положеніи нанихъ рабочаго класса; о доходахъ отъ земледѣлія и другихъ статей, о вліяніи на хозяйство вольнонаемнаго труда; о замѣнѣ рабочей силы машинами; о примѣненіи къ мѣстному хозяйству новѣйшихъ открытій и усовершенствованій; о удобствѣ или неудобствѣ употребляемыхъ, въ разныхъ мѣстностяхъ, хозяйственныхъ орудій; о продажныхъ и наемныхъ цѣнахъ на земли и имѣнія вообще; о заработной платѣ; объ управляющихъ и приказчикахъ и отношеніяхъ ихъ къ рабочему народу; о различныхъ видахъ *громадскою* (общественнаго) устройства, управленія и землевладѣнія; о крестьянахъ-собственникахъ; о вліяніи частной и общественной собственности у крестьянъ на хозяйство и благосостояніе; о различныхъ отрасляхъ сельскаго хозяйства, промышленности и торговли; о способахъ сбыта разныхъ произведеній и о цѣнахъ на нихъ; о средствахъ къ улучшенію путей сообщенія, сохраненію водъ и лѣсовъ; о ремесленномъ классѣ, о мастеровыхъ и ученикахъ; о купечествѣ и мѣщанствѣ; о *макахъ* и ихъ промыслѣ; о бурлакахъ и т. д.

VII. Правительственныя постановленія и распоряженія будутъ излагаться со всевозможною полнотою, такъ-что, со временемъ этотъ отдѣлъ составитъ лѣтопись законовъ и распоряженій, касающихся той или другой мѣстности южно-русскаго края. При постоянныхъ преобразовательныхъ мѣрахъ Правительства и ближайшихъ начальниковъ края этотъ отдѣлъ будетъ весьма важенъ и любопытенъ.

Въ VIII отдѣлѣ будетъ заключаться отчетъ о ходѣ нашей народной словесности, указаніе читателямъ на все достойное вниманія въ литературѣ и искусствахъ по отношенію къ южно-русскому народу, и представленіе изучающимъ южно-русскій край возможности слѣдить за тѣмъ, что печатается по этому предмету въ Россіи, Польшѣ и за-границею. До сихъ поръ не были подвергнуты подробному критическому разбору литературныя произведенія по отношенію ихъ къ прошедшей и настоящей жизни Украинца. Этотъ трудъ принять на себя для Основы П. А. Кулишъ и мы, съ первой книжки начнемъ печатать рядъ его статей, заключающихъ въ себѣ обзоръ литературной дѣятельности замѣчательнѣйшихъ писателей, изображавшихъ южно-русскаго человека какъ на великорусскомъ, такъ и на родномъ своемъ языкѣ. Параллельно съ этимъ трудомъ будетъ ити у насъ трудъ Н. И. Костомарова по предмету критики источниковъ Русской Исторіи.

IX. При помощи корреспондентовъ, которые будутъ сообщать наблюденія свои за разнообразными явленіями общественной и частной жизни, во всѣхъ слояхъ народа, отдѣлъ „областныхъ извѣстій“ и проч. можетъ сдѣлаться лѣтописью подробностей, въ коихъ отразится общее

состояніе и ходъ южно-русской жизни. Въ этомъ отдѣлѣ всякій наблюдатель можетъ быть вкладчикомъ: главную цѣну такихъ наблюдений составляло бы, разумѣется, содержаніе ихъ, а не изложеніе; при множествѣ подобныхъ корреспонденцій, всякая, по-видимому, ничтожная, мимолетная, замѣтка въ совокупности съ другими однородными замѣтками, получала бы смыслъ и значеніе.

Цѣль нашего изданія — всестороннее и безпристрастное изслѣдованіе южно-русского края, — уразумѣніе его потребностей, — критическій взглядъ на себя въ прошедшемъ и настоящемъ, — общественная польза. Общечеловѣческое просвѣщеніе, въ примѣненіи къ мѣстнымъ условіямъ края, будетъ руководящею идеею редакціи. Больше всего мы боимся удаленія отъ общей связи съ человѣчествомъ, а тѣмъ болѣе — съ жизнью сосѣднихъ народовъ. Для нашего развитія вреднѣе всего была бы замкнутость въ однихъ своихъ элементахъ, которые тогда только получаютъ всю свою цѣнность, когда придутъ въ естественное соприкосновеніе съ нравственными началами другихъ народностей.

Редакція Основы считаетъ нелишнимъ назвать слѣдующія статьи, которыми уже располагаетъ въ настоящее время.

СТИХОТВОРЕНІЯ: Галки (Іереміи), Глѣбова (Л. И.), Кузьменка (П. С.), Малашенка (М. Л.), Шевченка (Т. Г.), Щоголева.

ПРОЗА: Барвинкоѣ (Ганны): Два разказа на южно-русскомъ и одинъ на велико-русскомъ яз.

Горухи (М. В.): Женщина по народнымъ пѣснямъ и сказаніямъ, и критическіе разборы.

Жемчужникова (Л. М.): Этнографическія записки.

Журавскаго (Д. П.): Нѣкоторыя мѣры къ улучшенію торговли на юмъ.

Костомарова (Н. И.): О составѣ Русскихъ лѣтописей; — о фекдеративномъ началѣ въ древней Руси; — большаа часть лекцій по Русской исторіи; и статьи по исторіи Южной Руси.

Кулиша (П. А.): Повѣсть и разказъ на в.-р. яз.: обзоръ южно-русской словесности; этнографическія записки.

Лебединцева (О. Г.): Проповѣдь на народномъ языкѣ.

Линейкина: Гимназическая переписка прошлаго времени.

Марка Вовчка: восемь повѣстей и разказовъ на ю.-р. яз.

Марковича (А. В.): Этнографическія и критическія замѣтки.

Мордовцова (Д. Л.): Повѣсть и два разказа на ю.-р. яз.

Номиса (М. Т.): Отрыски изъ автобіографіи Бьлдокопытенка, и этнографическія письма.

Носа (С. Д.): Этнографическіе разказы на ю.-р. яз.

Патриченка: „Змій духъ“ — рядъ этнографическихъ разказовъ на ю.-р. яз.

Переводы изъ Рилія: Объ этнографіи, и о пѣснь.

Стороженка (А. П.): Двѣ повѣсти и рядъ разказовъ на ю.-р. и одна повѣсть на в.-р. яз.

Хуторянина: „Листи изъ хутора,“ на ю.-р. яз.

Шербака (М. Г.): Обзоръ вновь найденныхъ старинныхъ лѣтописей и записокъ, съ подлиннымъ ихъ текстомъ, и филологическія статьи.

Не перечисляемъ множества этнографическихъ, историческихъ, юридическихъ, бібліографическихъ и другихъ матеріаловъ, также не упоминаемъ обѣщанныхъ, но еще недоставленныхъ намъ, статей.

Кромѣ поименованныхъ, — въ Основѣ примутъ участіе еще слѣдующія лица:

Александровичъ (М. Н.), Бьлозерскій (Н. М.), Великданъ (Ст. П.), Витавскій (Р. П.), Галаманъ (Гр. П.), Гогоуцкій (С. С.), Дорошенко (Ил. П.), Иванисевъ (Ник. Дм.), Калининскій (В. С.), Карачевскій-Волкъ (В. Н.), Конисскій (Ал. Як.), Котляревскій (Ал. Ал.), Лазаревскій (Ал. М.), Лапанскій (Вл. Ив.), Лашикоковъ (Ив. В.), Левченко (М. М.), Макаровъ (Н. Як.), Максимовичъ (М. Ал.), Маркевичъ (А. Н.), Мезисовъ (Вл. Изм.), Мизко (Ник. Дм.), Мокрицкій (П. Н.), Навроуцкій (Ал. Ал.), Новицкій (Н. Д.) Нововъ (Ив. П.), Орловскій (М. Ак.), Остапенко-Бьленко (Ал. Ак.), Петровъ (Н. Н.), Пильчикова (Дм. П.), Рительманъ (Ник. Арк.), Ридкинъ (П. Гр.), Сементовскій (Ал. М.), Сементовскій (Н. М.), Сидоренко (Юр. Дм.), Смирновъ (М. П.), Соколовъ (Ив. Ив.), Страховъ (Ник. Ник.), Сухомлиновъ (Мих. Ив.), Сыровъ (Ал. Ник.), Тарновскій (Вас. Вас.), Татаринцовъ (Вас. Ив.), Троцина (К. Ел.), Туловъ (М. А.), Унтиловъ (В. А.), Ушинскій (Конст. Дм.), Цихановецкій (Гр. М.), Чужбинскій (Ал. Ст.), Чубинскій (П. П.), Шохинъ (П. Т.), Якушкинъ (П. Ив.).

Подписка принимается въ С. ПЕТЕРБУРГѢ, въ конторѣ Основы при книжномъ магазинѣ Дм. Еф. Кожанчикова, на Невскомъ проспектѣ, противъ Публичной Библіотеки; также: у М. Ос. Вольфа, Як. Ал. Исакова, Ал. Ив. Давыдова, П. И. Крашенинникова, Н. Г. Овсянникова; въ МОСКВѢ у И. В. Базунова; въ КІЕВѢ: у В. Г. Борщевскаго; въ ПОЛТАВѢ: у Э. Л. Изопольскаго и Эм. Гр. Чижака; въ ТАГАНРОГѢ: у К. Д. Данилова; въ ОДЕССѢ: у Ал. С. Великанова, и у другихъ.

Посылки и письма, равно и жалобы, въ случаѣ неисправнаго полученія книжекъ Основы, слѣдуетъ адресовать: *Василію Михайловичу Бьлозерскому, въ С. Петербургъ, противъ Кружала Рынка, въ домъ Принца Ольденбургскаго.*

Цѣна за 12 книжекъ, — каждая отъ 12 до 15 печатныхъ листовъ, — 8 р. 50 к. безъ пересылки, 10 р. сер. съ пересылкою и доставкою на домъ въ С. Петербургъ.

Редакторъ В. Бьлозерскій.

Печатать дозволяется. С. Петербургъ, 24 декабря 1860 г. Ценсоръ *Ст. Лебедевъ.*

Въ типографіи В. Безобразова и Комп.

КОБЗАРЬ.

I.

Не для людей и не для славы,
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я: —
Для себе, братія моя!

Мині легшає въ неволі,
Якъ я їхъ складаю:
Зъ-за Дніпра, мовъ, далёкого
Слова прилітають
И стелютьця на папірі,
Плачучи, сміючись,
Мовъ ті діти, и радіють
Мою сирю дұшу —
Убогую... Любо мині —
Любо мині зъ ними,
Мовъ батькові багáтому
Зъ дітками малими.
И радий я, и веселий,
И Бóга благáю,
Щобъ не приспáвъ моїхъ дітокъ
Въ далёкому краю:
Нехай лєтáть до-домоньку
Легенькі діти,
Та розкажуть — якъ-то тяжко
Булó їмъ на світі...

И въ семѣ веселій, тихій,
 Дітей привітають,
 И сивою головою
 Батько покиває;
 Мати скаже: бодай тіі
 Діти не родились,
 А дівчина подумає:
 Я їхъ полюбіла...

1848.

Орская крѣпость.

II.

ПОСЛАНІЕ

СЛАВНОМУ П. І. ШАФАРИКОВІ

при поэмѣ «Иванъ Гусъ», або «Еретикъ».

Запалили у сусіда
 Нову добру хату
 Сусіди злі; нагрілися
 Та й полягли спати,
 И забули теплий попілъ
 По полю розвіять...
 Лежить попілъ на роспūtті,
 А въ попелі тліє
 Огнию йскра великого —
 Тліє, не вгасає,
 Підпалу жде, — якъ той мѣстникъ
 Часу дожидає —
 Злого часу. — Тліла йскра,
 Тіхо дотлівала
 На роспūtті широкому —
 Та й гаснути стала.

Оттакъ Німота запалила
 Велику хату, и семью —

Семью Славянъ розъединила,
И нішкомъ тихо упустила
Усобищъ лютую змію.

Полилися ріки крові,
Пожаръ погасили,
А Німчики пожарище
Й сиріть поділили;
Виростали у кайданахъ
Славянські діти,
И забули невільники —
Чи воні діти.
А на давнімъ пожарищі
Искра братства тліла, —
Дотлівала, дожидала
Рукъ твердихъ та смілихъ...
И дождалася. Прозрівъ-еси
Въ попелі, глибоко,
Огонь добрий, смілимъ серцемъ
Смілимъ орлимъ окомъ!
И засвітивъ, любомудре,
Світочъ правди, волі...
И Славянъ семью велику,
Во темі и неволі,
Перелічивъ до одного,
Перелічивъ трупи —
А не Славянъ, — и ставъ-еси
На великихъ кupaхъ —
На росп'ятті всесвітньому —
Іезекіїлемъ,
И, о диво! трупи встали
И очи розкрили!
И братъ зъ братомъ обнялися
И проговорили
Слово тихої любові
На віки и віки! —
И потекли въ одне море
Славянські ріки!

Слава тобі, любомудре,
 Чеху — Славянинне,
 Що не давъ ти потонути
 Въ німецькій пучині
 Нашій правді! Твоє море
 Славянськеє, нове,
 Зато́го вже буде повне,
 И попливе човенъ
 Зъ широкими вітрилами
 И добримъ кормиломъ, —
 Попливе на вольнимъ морі,
 На широкихъ філяхъ!
 Слава жъ тобі, Шафаріку,
 Во віки и віки,
 Що звівъ-еси въ одне море
 Славянські ріки!

Привітай же въ своїй славі
 И мою убогу
 Ленту — думу немудрую —
 Про Чеха святого,
 Великого мученика,
 Про славного Гуса!
 Приймї, отче! а я пішкомъ
 Богу помолюся,
 Щобъ усі Славяне стали
 Добрими братами,
 И синами сонця правди
 И Ерети́ками
 Оттакими, якъ Констанський
 Ерети́къ великий!..
 Миръ мірові подарують
 И славу во віки.

III.

Ой три шляхи широкі
До куди зійшлися;
На чужину зь України
Браті розійшлися;
Покинули стару матір;
Той жінку покінувъ,
А той сестру, а найменший
Молодую дівчину.

Посадила старі мати
Три ясени въ полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра — при долині,
А дівчина заручена —
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала;
Повсихали три явори
Калина зів'яла;
Не вертаютьця три брати,
Плаче старі мати,
Плаче жінка зь діточками
Въ нетоплений хаті.

Сестра плаче — йде шукати
Братів на чужину.
А дівчину заручену
Кладуть въ домовину...
Не вертаютьця три брати, —

По світу блукáють,
 И три шляхи ширóкні
 Тёрномъ зароста́ють.

1847.
 Петербургъ.

IV.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкину).

Заворожі́ мині, во́лхве,
 Дру́же сивоу́сий!
 Ти вже се́рце запеча́тавъ,
 А я — ще бою́ся...
 Бою́ся ще погори́лу
 Ха́ту руйнува́ти,
 Бою́ся ще, мій го́лубе,
 Се́рце поховáти...
 Мо́же ве́рнетця надія
 Зъ тією водо́ю
 Цілю́щою, живу́щою —
 Дрібно́ю слёзо́ю;
 Мо́же ве́рнетця въ некрі́ту
 Пу́стку зімува́ти,
 И укріе́ и нагріе́,
 Погори́лу ха́ту,
 И ві́мете, и ві́мне,
 И сві́тло засві́тить;
 Мо́же ще разъ прокі́нутьця
 Мої ду́ми — діти;
 Мо́же ще разъ пожурю́ся,
 Зъ дітка́ми запла́чу,
 Мо́же ще разъ со́нце пра́вди
 Хочъ крізь сонъ побáчу!

1846.
 Київъ.

V.

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Куліш.)

У Києві, на Подолі,
 Було колись, и ніколи
 Не вернетця, що діялось,
 Не вернетця, сподіване...
 Не вернетця... А я, брате,
 Таки буду сподіватись,
 Таки буду виглядати,
 Серцю жалю завдавати.

У Києві, на Подолі,
 Братерська наша воля,
 Безь холопа и безь пана,
 Сама собі у жупані,
 Розвернулася весела,
 Оксамитомъ шляхи стэле,
 И едвѣбомъ застилає,
 И нікому не звертає.

У Києві, на Подолі,
 Козаки гуляють:
 Якъ ту воду відромъ-цѣбромъ
 Вино розливають;
 Лѣхи, шинки зъ шинкарками,
 Зъ винами, медами
 Закупили Запорозці
 Та й тнуть коряками!
 А музика реве, грає,
 Людей звеселяє,
 А изъ Братства те бурсацтво
 Мовчки виглядає;
 Нема голій школі волі,
 А то бѣ догодила!...

Кого жъ то тамъ зъ музиками
Люде обступили?

Въ червонихъ штанихъ оксамитнихъ
Матнею ўлицю метé —
Иде козакъ... Охъ, літа, літа!
Що ви творите? На то те жъ
Старій ударивъ въ закаблўки,
Ажъ встала кўрява! Оттáкъ!
Та ще й приспівує козакъ:

»По дорóзі рáкъ, рáкъ,
Пехáй б́уде тáкъ, тáкъ!
Якъ-б́и-такі́ молоді́ці
Посіяти макъ, макъ!

Дамъ лі́ха закаблўкамъ,
Закаблўкамъ лі́ха дамъ,
Достанéтся й передáмъ!
А вже жъ тії́ закаблўки
Набра́лися лі́ха-мўки...
Дамъ лі́ха закаблўкамъ,
Дамъ лі́ха закаблáмъ
Достáнетця й передáмъ!

Ажъ до Межигорського Спáса
Протанцю́вавъ сівий,
А за н́имъ и товари́ство
И вв́есь свя́тий Кі́ївъ.
Дотанцю́вавъ ажъ до бра́ми.
Кри́кнувъ: »пўгу, пўгу!...
Приві́тайте, свя́ті чéнці,
Това́риша зъ Лўгу!«
Свя́та бра́ма одчині́лась —
Коза́ка́ впу́стили;
Изно́въ бра́ма зачині́лась —
На ві́къ зачині́лась
Козако́ві.

Хто́ жъ цей сівий

Попрощався зъ світомъ?
 Семѣнь Палій Запорѣжець,
 Лихомъ недобитий.

Ой високо сонце сходить,
 Низенько заходить:
 Въ довгій рісі по кѣлиі
 Старій чернець ходить.
 Идѣ чернець у Вішгородъ
 На Київъ дивитись,
 Та посидить на пригорі,
 Та хочъ пожуритись;
 Идѣ чернець Дзвонковую
 У яръ воду пити,
 Та згадує, якъ-то тяжко
 Було въ світі жити;
 Идѣ чернець у кѣлию
 Міжъ стіни німії,
 Та згадує літа свої —
 Літа молодії;
 Берѣ писмѣ святе въ рѣки,
 Голосно читає,
 А думкою старій чернець
 Далѣко літає...

И тихнуть Божіі слова...
 И въ кѣлиі, ниначе въ Січі,
 Братѣрство славне ожива,
 А сивий Гѣтьманъ, мовъ сова,
 Ченцѣві заглядає въ вічі...
 Музики... танці... и Бердичевъ...
 Кайдани брязкають... Москвѣ...
 Борі, сніги и... Енисей...
 И покотились изъ очей
 На рісу слѣзи...

»Бій поклони

И плоть старечу усмирій,
 Святе Писаніе читай!

Чита́й, чита́й, та слухай дзвона, —
 А се́рцеві не потура́й:
 Вонó тебе́ вь Сібі́рь води́ло,
 Вонó тебе́ ввесь ві́къ дури́ло,
 Приспи́ жь ё́го, и занеха́й
 Свою́ Борзну́ и Хвастовщи́ну:
 Загі́не все, ти самъ загі́нешь,
 И не згада́ють — щобъ ти зна́въ...»

И ста́рець тяжко заридавъ,
 Чита́ть Писа́ние поки́нувъ,
 Ходи́въ по келі́, ходи́въ,
 А по́тімъ сівъ и зажури́вся:
 »Для чо́го жь я на сві́тъ роди́вся,
 Свою́ Укра́їну люби́въ?«

До ўтре́ні за́вівъ зъ дзві́ниці
 Вели́кий дзві́нъ; черне́ць мій вста́въ,
 Наді́въ клобу́къ, взя́въ пати́ріцю,
 Перехри́стився, чо́тки взя́въ...
 И за Укра́їну моли́тись
 Пали́й Черне́ць пошкандиба́въ. —

Т. ШЕВЧЕНКО.

1848.

Орская крѣпость.

ТРИ ДОЛІ.

I.

У слободі я родилась — Пятигір'я. Тамъ недалечко одъ насъ, — може коли Слободянські сторони доводилось переїздити, то чували, — старá жєна вїкопала печєри у крейдяній горі? Тридцять, чи сорок лїт копала, — такі великі вїкопала, Господи! Було ми ходимо малими по печєряхъ тїхъ, — запалимо вїти соснові, та й ходимо; а хід узєнький та низький и дуже трїдний. Міжъ людми йде, що була то жєна вєльми дрєвня, и немошна, а дїха великого. Що, було, якъ вже їй силї переймєтця — упаде по трудáхъ тяжкихъ, та тїльки заплаче до Бóга, то — якъ зїллá підъ ресою — зновъ одживіє, та й зновъ копа и копа. Була вона Господомъ улюбленá. Такá осталась пáм'ять її святá.

Якъ вийти зъ тїхъ печєрь та стáти одъ сòнця, — передъ тобою усє тїльки гóри крейдяні бїліють високі, а міжъ гóрами тїми узєнька рїчка, прозóра и глїбóка, журчїть. Прїдко бїжїть та рїчка гóней изъ двáдцять, до самóї лóкї зелєної, — по луцї вже тїхо и шїроко разливаєтця и тїхо дáлі лєлє по-підъ гáями, а тамъ у високїхъ очеретáхъ дєсь пропадає. Слободá нáша надъ самóю лóкóю рїчкóвою, на п'ятї гóрахъ стоїть крейдянихъ, осáжена вїсоко у давні вїки одъ вóрога Татарїна, щòбъ нáгло не збїгъ: здалєка зоглédали зъ гїръ, ховáлися й рятувáлися. Гóри вже тї травóю зеленїють, урослї садкáми густїми. Межї бїлихъ хатóкъ цвітє й вїшня рясна, й тонковєрха топóля пахучимъ лїстомъ шелестїть; дє надъ ворїтьми тємна дрібнолїста грїша, якъ намєть, укривáє, абó гїллястий ясокїрь буяє; вь бєрезї кáліна розрослáся, повиростáли вєрби. Зъ гїръ на вóду горóди бучні

розвелись. Тамъ-то зілля, овоцц! Тамъ-то цвіту! Тамъ-то стежечокъ и до воді, й до сусіди, и до другої. Все то позбігали, повихожували легесенькі ніжечки дівочі.

Наша хата на горі, на самому шпилечку стояла. Даліко й широко навкругі очіма скіннути.

Якъ-то часто приходять мині на умъ молоді літа: — де що було, якъ... Вже старуха сіва, а пам'ять молодá не забўлась...

Отсє наша хата стояла на шпилечку... Було, вийду, сяду на призьбі, прислухаюся, придивляюся. Вечірть тихий; сонечко за гору пада, блищить вода червоно, и тихо леліє — не ропче; коло кожної хати гомінъ чути; тамъ череду вже зъ паши жєнуть, а тамъ пісєнь співають, а за річкою коваль кує... А ось, вже й смеркає небо, мєрхне и втихає земля, втихає — уже тихо. Нічъ обняла. Віспались зорі золоті; зійшовъ ясний місяць — и все те у прозорій воді заблищало; защебетавъ соловейко, защебетавъ другий...

Я свого отця-нєньки не знаю; я ще вь сповиточку зосталася сиротою и прийавъ менє мій рідичъ до сєбе, — Павло Булахъ звали. Їго жінка менє вигохала споломъ зъ свого дочкою; вь їх хаті я й зросла, у їх и служити зосталася.

Рідичъ мій бувъ хазяїнъ заможний, хліборобъ; шість паръ волівъ у єго велось, два плуги орали на хлібъ; бравъ и сіножатей у людєй зъ сторінъ. Ходивъ вінъ часомъ и на Дінъ, не щороку, а такъ, якъ єму по-вигоді, привозивъ, було, рибу и спродувавъ людямъ — хто попросить, а то й собі на споживокъ ишла. Зъ того бувъ єму не великий прибітокъ, коли бъ не вбітокъ, а що вінъ дуже любивъ дорогу. Ще єго батько чумакувавъ, и берє єго зъ собою малюго, то ще тоді вінъ закохався у дорогахъ. Якъ ходивъ вінъ переймомъ, то ходивъ коли єму пожадаєтця, не поспішаючи. Та вже, було, одъ дому до Дону, такъ якъ по своєму садкові, гуляє. Було, якъ прийде, отсє, до дому, та весєлий: »Жінко! а та криниця вь степу, біля Рібленихъ-Могиль, зовсімъ засипалася...«

Жінка хочъ и не знає, що тамъ за криниця така, а заразъ пожалкує звичайнєнько: »Отсєс, каже, »шкода жъ кринички! И такечки зовсімъ-такі засипалася?«

— А якъ ми зъ батькомъ покійнимъ, було, ходимо — що тамъ за вода була у тій криниці — чіста, якъ слєза!

И почне розказувати, якъ-то було за батька, и якъ теперъ настало...

Жінка въ ёго така була людина добра, така тиха, привітна, ввічлива. Я не чула зъ роду-віку мого одъ неї слова гірко́го, не чула до́бору. Та й облічче въ її було такé, наче отъ вона се тільки зъ цёркви Божої поверну́лася. Сивенька вже була, а хороша та чепурна, якъ та́я лебедя.

Хазяїнъ бувъ чоловікъ кремезний и норавливий. Любивъ вінъ дуже и жінку й дочку, та хотівъ, щобъ слухали вони ёго, не питаючи, не озиваючись. Чи у господарстві, чи такъ, вінъ самъ за усе погадае и поміркуе и преділить, а жінці тільки скаже, коли треба. Вона жъ заведи, було, погодитьця, якъ вінъ схоче; вона усе прийма.

Була въ їх дочка Катря.... Ся не въ матіръ зародилася—палка, прудка дівчина—трудно їй було батеньку коритись. Було, якъ здвигне старій брови, стисне уста тонкі, та блисконé бкомъ своїмъ чорнимъ—ми вже зъ паніматкою лёдві дішемо,—одна Катря не боїтця нічого: питае ёго та роспитуе, та суперечить, поки ажъ батько не покрикне: »годі!« такимъ голосомъ, що й найсміліше у світі стихне... Після того, ще довго у Катрі личко горить и слізкі викочуютьця зъ очіць...

Хороша була та Катря! Було, отсе, якъ вберётця—єдиначка, то вже нічого не жалували для неї,—плахта на їй шовкова, хустка зъ золотими квітами, зъ золотою габою,—зав'яже, а зъ правого боку квіточка. Корсётъ зелений зъ байки, або зъ сукна. Коса въ неї була така, що, було, й рукою не сягне,—и кісників не носила, тільки стрічка вплéтена червона, або голуба. Намісто добре; на намісті дукать зъ каміннямъ дорогімъ; черевічки на корочкахъ високéнькихъ; сорóчка топéсенька, вишивана до самихъ чо́холъ... Увійде, було, вона, де гостей людно,—всі помовкнуть и на неї дивлятьця-здивляютьця,—а вона и всміхнётця, и засорóмитця.

Що-то за весéла! Що-то за шамка́ була! Родичівъ у насъ багáто: той оженитця, той заміжъ идé,—то міжъ своїмъ родомъ нагуля́ється.

На весілле, чи на вечорниці—якъ-то, було, Катря вéсело поспіша́етця! И хто її перетанцюе, хто переспіва́е?...

А весно́ю?!... Скоро, отсе скрéсла кри́га, потáнувъ сві́гъ изъ

стріхъ закрáпало, а зъ гіръ струмóчки покотíлися; сóнечко грíе з-за весняннìхъ хмáрокъ; вітрéць дрімлівий та тéплий якийсь пáше,— вже Кáтря веснянки заспíвала. Їде слободо́ю й спíває, и дівча́ть на ўлицю виклика́є.

Всіма́, бу́ло, вона́ дітча́тами верховóдить, и дівча́та її слўха-ли, и дўже її любíли: вона́ жъ бу́ло зъ нíми скільки разъ на́ день и попосмі́єтця, и посва́ритця кíльки разъ, и обі́йметця....

Житте молодéе! пішло́ вже ти за водо́ю!

Весна́ йде́ та йде́. Ось вже и нéбо голубé и чíсте, и вода́ голубá, просвітча́ста. Сóнечко блищíть и горíть; га́й розвива́ють-ця; садкí зацвіта́ють; у вéчері десь тéхнувъ соловéйко на листá-тому клені; ку́є зозў́ля на висóкій березі; гудé бджо́ла; мигта́ть білі метéлики по-надъ молодéнькою травíчкою; хрущі́ літа́ють гуч-ліві.... якийсь гóмінъ, гукъ якийсь, чи зъ-пíдъ землі, чи зъ во-дi, чи зъ нéба!..

Дожида́емо вéчера, а въ вéчері— на могíлу. Лéдві намъ ся́ють мiсяцєви рóги, тíхо ўсé,—тíлько ми спíваемо, да десь млинъ мé-ле, та вода́ въ бере́гi плеска́є... У прáзникъ, бу́ло, ми зарáні проки́немось до цéркви, а зъ цéркви по дівча́ть на слóбоду; гу-ка́є, збіра́є Кáтря дівча́ть: »Дівча́товька! ходíмо ми на могíлу!« —»Ні, ходíмъ у гай по суні́ці!« — »Ні, лўчче вже на пологí, въ степъ!« — »Ні, въ садо́къ!« —»Та́мъ краще!« — »А та́мъ лўчче!« —»А та́мъ веселіше!«

И та́мъ, и та́мъ! И всю́ди га́рно, и всю́ди вéсело, и всю́ди кра́сно! И весéла ю́рма дівча́ть женé, и пісня и рéгіть несéтця....

Що́-то молоді́ літа́ золоті́ лю́дямъ! Що́ задумавъ, все ё́му мо́ж-на, все ё́му відрáдісно, все вті́шно; а старо́му— якъ за́казано!

II.

Була́ у насъ сусі́дка—удова́ Пили́пиха: господíня на всю слó-боду. Яка́ ха́та, які́ горóди, садо́къ, скільки по́ля, степу, и баш-та́нъ, и па́сіка, и млі́нь—чо́го́ вже не бу́ло тамъ! Зъ се́бе бу-ла́ огрядна́, висóка, чорні́ва, — все, бу́ло, у черво́ному очі́пкү кра-сўетця и въ зелéній ю́пці-до-ўсiвъ; чо́боти рíпають, білі́ рука́-ва ма́ють шпíркі, — похо́жає собі́ де́, то, мовъ, ба́гата те́ща у вбо́гого зя́тя.

Пилипиha була ще давня товаришка и приятелька нашої матері, и жили вони зь собою добре, любілися. Не долюблявъ тільки батько удови, що така вона своєумка непокірлива; недолюбляла и вона ёго — обопільно. Що було старій у господарстві по порядку, що тамъ намислить, чи зробіть, — мати удові похваляття, — удова усе осудить. Хочъ у вічі не скаже словами іноді, дакъ зітхне, або головою похитає. Ніяково, наче, їй було, що мати годить такечки старому, що такъ ёго слухає. Аби до насъ прийшла, що старого дома немає, то й пачне слова закидати, воду, якъ-то кажуть, каламутити: »що чоловік — господаръ у полі, а жінка — господіяна въ господі; та що лихє житте изъ тими самовольцями, що вже на-за-у-міру своїмъ упоромъ ходять. Се якъ той хрінъ коренчастий: де вже розкореніття, то й посіяти за нимъ доброго нічого не можна. Лихє житте изъ такими!«

— А якъ-же не лихє! — одказує мати наша удові, — кривъ Бігъ насъ, нехай и дітокъ нашихъ боронить!

»Ще твій не наровливий, голубко? Ще тобі по ёму голова не звязата? Ще тобі не тісно? ще тобі не ваякко?«

— Отсе! Чого жъ мині ваякко? Чого менє ліхомъ тимъ наділяете, що ёго зъ-рѳду не було? Та менє чоловікъ мій ніколи словомъ недобримъ не покартавъ...

»Що то, що вінъ мовчить! Кажуть, що й катъ не говіркии, а голову вінъ одтинає! Мовчить!.. та вінъ мовчки усіхъ васъ гніпить, підъ ноги собі топче... ні ради въ васъ, ні поради не спита — не шукає; поводитця, якъ той панъ зъ підданками!«

— Що'тсе ти, любко, що'тсе! Може вінъ трѳхи и мисливенький собі вдався, та вінъ же на те розумний въ насъ; намъ добре за нимъ; дякуємо ёму...

»А вжежъ! а вжежъ! Ти бъ и ворогу своєму подякувала, ти така въ Бога, мабїть, сама-одна! Менє бъ вінъ такеньки не обійшовъ: ябъ ёму довела свого, — побачивъ би вінъ!«

— Ну жъ бо, серце!.. буде вже! — одпрошуєтця мати: — Ніяково мині тебе й слухати!

»А то жъ я зъ чого 'тсе говорю, якъ не зъ приязни моєї? Менє що долігає? що зачіпає?.. Тебє жалючи говорю, тебє люблячи! Ти, якъ дитина, свого ліха не тїмишть, не добачаєшъ, здорова!«

То се вона, люблячи та жалючи, було їй и показує...

И справді — добра мисливши й люблячи щіро: удові здавалося, що якъ одбиватись одъ яко́го ли́ха рука́ми, то хочъ и не оді́б'єшся, такъ бо́йцемъ на́ти́шися сла́вно.

Чудно́ бу́де, якъ искажу́, що удова́, не любі́вши старо́го такі́й и гара́здъ, якъ бу́ло до насъ при́йде, та є́го до́ма нема́, то і́й на́че дуже ста́не до́садно: тоді́ вѣ не́ї и вѣ горо́ді не вроді́ло га́рно, и вѣ по́лі недорі́дъ, и зі́мі вона́ споді́ваєтця холо́дної; а якъ на́ш ба́тько тутъ — вона́ диві́тьця жва́во и, на́че, ми у́сі і́й тоді́ лю́біші и ми́ліші...

Отъ бу́ло, тільки що зі́йдутця вони́, за́разъ и почну́ть яку́сь тамъ у́щипливу розмо́ву міжъ собо́ю.

»Ә«, ка́же, бу́ло, на́ш старі́й: »ә, па́ні-сусі́дко! Я бѣ васъ де́ полковникомъ на́станові́въ! То́ іншимъ молоди́цямъ ма́къ сі́ятъ та мо́ркву сади́ти, а вамъ, і́й-же-Бо́гу-моєму́, ва́мъ отама́нува́ти!« А самъ, гово́рячи та́къ, зѣ-бо́ку яко́сь, на не́ї диві́тьця му́дро, що го́рда удова́ тільки очервоні́є та о́чи гні́влі́ві у зе́млю спу́стити, поки́ ажъ зва́житця є́му́ одмо́вити.

— Се весі́лі жа́рти, па́не-сусі́доньку, — та все жа́рти; а ви ми́ні́ яке́ розу́мне сло́во проки́ньте.

»Вибача́йте на розу́мні́мъ — при́йміть правді́ве, сусі́донько по́важна!«

И ще́ Пили́пи́ха поче́рвоні́є...

Чи вона́ сво́го чоло́віка не́біжчика згада́є, (а вона́ ча́сто лю́била є́го зга́дувати) »отъ чоло́вікѣ́ бу́въ!« Зі́тхне́ ва́жко, о́чи свої́ бі́стрі у зе́млю спу́стити: »о́хъ-о́хъ! тепе́рѣ є́го ду́шенька вѣ раю́...«

— Дя́куючи вамъ, сусі́донько! озве́тця ба́тько.

Вона́ такъ и спахне́, и ту́гу забу́де сво́ю за не́біжчикомъ.

»Мині́ дя́куючи?« вхо́питця за те сло́во: »за що́ ми́ні?«

А ба́тько і́й спо́кійне́нько та хитро́во: — А що́, ка́жу, ви є́му́ ви́молили́ вѣ Бо́га ме́сце у раю́...

И завсі́оди, якъ тільки вони́ вкү́пі, — все отта́къ заведу́тьця ла́ска́вими сло́вами одно́ 'дно́го шпига́ти. Тині́тьця і́нша шпі́лька и така́, що Пили́пи́ха не сте́рпить, — у́гні́вавши́ся, пі́йде, ви́соко го́лову сво́ю го́рду несучи́. Та се не на ве́лікі́ ча́си: ху́тко зно́въ насъ одві́дає и зно́въ такъ са́мо супе́речками та у́рзками, а сва́рокъ спра́жніхъ ні́коли не бува́ло.

Була́ вѣ удові́ дочка́ Мару́ся, на́ша подру́жниця, — то́жъ одно́лі́тка зѣ на́ми, — и до́бра, и лю́ба, не сказа́ти яка́. Була́ круг-

ловіденька, ясноока, уста рум'яні, якъ вишня; и висока и ставна; брови на шнурочку; а го́лосъ... було тільки заговорить, то, здається, вже тебе пожалувала. Тиха була дівчина, така вже тиха, що наче вона чогось смутненька. Ніколи вона такъ швидко рум'янець не спалне, якъ отъ Кятря наша, не скрикне такъ ніколи, не кинеться, не заплаче; до впаду не затанцюється, не розсердиться до сварки; не втомлена гульбощами, горемъ не перемучена, — ясна була собі, якъ тихеє літо.

Ми зъ Катрею дуже ту Марусю любили, и було такъ: аби намъ годинка вільна — біжимо-летимо до неї, хочъ удови ми й боялися трохи: Катря, — й та мішалася передъ удовинимъ поглядомъ.

Було, якъ забіжишъ до Марусі у робочу часину, — отъ, скучишъ, — такъ словце якє на-швидку перемовити, а тебе переестріне сама Пилипиha и стане передъ тобою не-мовъ стіна мідяна.

»А що, голубко? десь уже въ васъ по роботі?«

Та ні, я се до Марусі прибігла на хвилиночку, забажалося одвідати.

»Спасібі, голубко, спасібі! Насъ ще Господь до якого часу міле!«

И такеьки вона тебе, наче и ласкою, зъ хати вижене, тільки передъ тобою стоючи, та тобі въ вічі гляючи.

Пилипиha була мати своїй дочці не податлива, не схильна. Вона, якъ ганила чоловіківъ-мислівцівъ, такъ ще гірше їй було хазійку, мовляла, непутящу бачити у семі.

»Хазійка — порадиця въ хаті«, було, доводить, »а коли вона плоха, то яка буде порада? Зъ плохихъ людей нема поради. Семью свою треба хазійці такъ тримати, якъ макъ у жмені: а то розсиплетця у є, порохомъ піде за вітромъ.«

Такъ вона й робила, якъ говорила. Дочку свою чи пошле куди, чи гуляти пустить, дочка въ неї не спізнитця, не забаритця. Оце, було, якъ наша Катря де загостює, та мати дивують »що се доні нема?« — Якъ тоді удова головою хитала! Хитає, та й очі ажъ запліщуть.

Намъ зъ Катрею було житте вільне, бо батьку ніколи було насъ стерегти — чи робимо ми, чи гуляємо; а мати — у матері було одпробимось коли схочемо; забаримось, то вона за насъ діло наше поробить, а насъ тільки спита: »А що, чи добре гуляли?«

Булó, підь годинку добру, разомъ би намъ зъ Марусею погуляти, а Марусі — не можна...

Колотіла Пилипиха у насъ въ хаті, а наша Кятря такъ-само въ неї. »Житте жъ твоє, Марусю!« порікувала Кятря, розсёрдившись: (отъ, не пúститъ удовá дочкú зъ нами, чи щó тамъ.)

А Маруся їй: — А щó моє житте?

»Та якъ ти живешъ-горюешъ! А ні піти тобі, а ні погуляти, а ні чогó забажати! Гіршъ ти корісся, ніжъ наймичка!«

— Та се тобі такъ, Кятре, а мині, дочці...

»Говори! хибá я тобі віри піймú, що ти зъ своєї охóти усé на вгóду їй рóбишъ? Вона жъ така нáдто вже наровліва!«

— Коли, правда, що й посумúю; а все лúчче якъ я її втішу...

»Зъ такою втіхою я бъ у домовину рада. Ще дасть тебе зáмíжъ за якогось гайдамаку старóго, — ось побáчишъ, коли не віддасть!.. Охъ, Марусечко мила! Марусечко любá! Бідна жъ твоя голóвонька!«

— Отсé, — смієтця Маруся, — ся Кятря то заздалегідь менé оплáкує!

Кятря вже и самá смієтця.

»А такъ такъ«, каже, »знáй же менé, щіру приятельку!«

— Кятре, — попитала я въ неї, — а якъ тебе бáтько віддасть ~~рука~~ мовляла, гайдамаку?

»Хибá жъ я підú? Я зъ рóду не підú!«

— А якъ бáтько присілує?

»Менé? менé присілує?« покрикнула, — почервоніла по сáме волóсся: »я самá бáтькова дочкá!«

— Ну вже, ну! гóді тобі! Самá на сéбе ли́ха не закликай!

»Ви усі менé тимъ ли́хомъ страхаєте, якъ вóвкомъ! Мо́же й є воно десь у лісі, а мо́же й нема! Тепе́рь въ мене те стоїть за ли́хо пекúче, що мині слóва промóвити не вільно при бáтьку: тільки наменúсь, усі моргають и кивають, що треба мині за язикъ вкусітися! Та ко́лись-такі я зъ бáтенькомъ погoмоню!«

Ми то́го дúже боялися, розмóви тіі. Вже я́къ, бу́ло, ма́ти свою Катрю вмовляе, я́къ проха́є!

»Дóню моя, дóню! Шанúйся, голúбко, шанúй бáтька. Не врази ти ё́го я́кимъ слóвомъ, абó по́глядомъ пусті́мъ, — слúхай покірливо!«

Кятря ма́тері обіца́є вже, а скóро бáтько у чо́мú їй на пере-

шкоді стане — чи тамъ у ярмарку не звелить купувати якої одѣжини, чи воза не дасть поїхати куді — вже Катря просить назадь своєї обіцянки. »Я скажү татові, мамо! Я тата ще поспитаю, мамо!..« и вже гонить по хаті, вже розчервонілася, розгорілася, вже у вочахъ слѣзи... Мати було її за рүку зъ хати виведуть. — Катря дуже матерь любила, — для матері вже терпіла, її слухаючи.

III.

Відавала одна Бұлахова рідичка дочкү заміжъ. Молода зъ багатої семї була, и бучнѣ весілля справляли.

Ми собі на те весілля прибіраємося, тройко насъ вь купці зъ Марүсею.

Ще коли почали до насъ убігать дівчата, то одна, то друга — за те весілля гомоніти: и когo дожидають тамъ, и якого людєй-тамечки запрошено.

Молода у друге село відавалася, у Любчики, — одъ нашої слободи те село недалєчко — на годину місця ході, — то звідти, славили, усі бұдуть, а щo вже дівчата та паробки Любчівські, то неодмінно, — хибā бъ не доживъ котрій, то зъ домовини не прийде. Отсе жъ було наші дівчата тілько охають, розказуючи, та ажъ за голову берүтця, що якє-то вже те весілля бұде пишнє, та люднє, та багате.

И пройшла ще чүтка така міжъ нами, що бұде якийсь рідичъ молодого, якийсь козакъ Чайченко, та такий вже хорoший, та такий вже гарний — и не сказати, и не списати!

»А хтo зъ васъ єго бачивъ?« пита дівчаты Катря.

— Олена Чугаївна бачила, якъ изъ цєркиви йшла, — ажъ зітхає, якъ згадає. Да Марүся, здаєтця, тoжъ бачила? — говорять.

»Марүсе!« крикне Катря, »ти бачила?.. А мовчїть!.. Коли жъ се ти єго бачила?«

— Якъ була зъ мамою у Любчикахъ на весіллі, — тоді бачила, — одмовила Марүся.

»Ну, хорoший же вінъ справді? Яки очі? яки брови?«

— Вінъ чорнявий.

»Чи изъ тобою розмовлявъ? Щo говоривъ вінъ тобі? Чи ввічливий, чи вінъ гoрдий?.. А до когo більш горнүвся вінъ?«

— Годи-бо вамъ, дівчата, годі! — говорить Маруся.

»Роскажі, роскажі, та роскажі усé!«

Оступили її, схопили — не пускають.

— Що жъ маю вамъ росказувати? —

»Який вінъ, — чи ввічливий, говіркий?«

— Вінъ ввічливий и не дуже говіркий?

»И трóхи не гордий?«

— Не знаю.

Да питанне Марусі за питаннемъ, та питають ко́жне по десяти разъ, поки-ажъ Маруся до дому пішла.

Не було дівчатамъ вгаву: Чайченко — якъ на мислі, якъ на язиці; — далі вже такъ стало, що тільки й мови, що про ёго: та якъ на весілля прийде, та якъ ёго побачять. Одна довідалась, що въ ёго є мати стара; друга плéще, що вінъ хоче у Любчикахъ оселитись — хату собі тамъ цинює; трéйта зновъ виліта на ўлицю, якъ горобецъ зъ стріхи: »Чайченка Яковомъ зовуть!« четвёрта, зновъ, прочула, що въ ёго на руці такий перстень, такий!... Та жодна безъ по́вісти не прийде.

»Дівчаточка мої, голубочки! глядіть лишéнь не перехваліть ёго!« смієтця Катря дівчатамъ: »славні бубни за горами, а зблизька — шкуратяні!«

— Ну, ось вже весілля не далéчко, — побачимо, — гудуть дівчата: — вже довідаємось дісне, вже побачимо ёго — який.

»Та дай же вамъ, Бóже! а то вже вінъ трóхи й онавіснівъ мині: тільки й мови, що вінъ, тільки й думокъ!.. надокучило!«

Дождались дівчата: вітають на дівичь-вечіръ; вітають на весілля.

Ми убрались, вквічались, біжимó, сміючися, говорячи зъ Катрею. Маруся чогось задумана. А ми, кажú, сміємось зъ Катрею, жартуємо. И про тогожъ-таки Чайченка правили, що, може, такий вінъ, що й поглядомъ дівчатъ побиває.

»Та чому́ отся Маруся намъ не ска́же нічо́го? Скажи жъ бо, Марусе!« говорить Катря, »а то náче для себе ховаєшъ...«

— И справді, чомъ-таки не скажешъ ладомъ, Марусе? — озва́лась и я до неї.

— Та щó я маю казати?

»Який вінъ?«

— Молодий, чорнявий....

»Отсе и всёго!« смієтця Кáтря. »Чи máло жъ по світу тихъ молодіхъ и чорнявихъ! Якъ же ёго міжъ ними впізнáти?.. Якъ на тѣжъ, Любчівські паробки усé чорняві... Якъ ёго пізнáти? А, може, въ ёго на чолі — місяць, а на потілиці — зóрі сяють?«

Отóжъ людéй на ўлиці и коло хáти — нiгде й гóлки встро-ми́ти! Якóсь ми пробі́лися, увійшли́. Тутъ — на́ші дівчáта, чужі дівчáта, віта́ємось, пита́ємось, — зъ молодóю словцé перемóвили... Заѓрали музiки, посiпали дівчáта у двiрь. А у дворі паробкiвъ — стiвою сто́ять! Да то самiхъ незна́михъ, чужи́хъ! И дé не обéр-не́ся — все на тéбе незна́комi очi блискотáть...

»Дé жъ отóй Чáйченко«, дýмаю-собi, »отой вслáвлений?« Та й дивлю́сь ни́шкомъ, чи не пізнáю ёго дé, — коли́ чýю: »Ой мині ли́шечко!« жахну́лась Кáтря, ó-бiкъ мéне. Огляну́сь я: що то-би? — Вона́ стоiть, отъ якъ би вона́, безъ гáдки й дýмки, рáзомъ, передъ яки́мъ дiвомъ опiни́лася — такъ-то вона́ сто́яла дивi-лась куди́-сь... Я собi туди́ зирну́ла: міжъ паробкáми висóкий, ставни́й, чорня́вий коза́къ у чо́рній сви́ті, у черво́ному шовко́вому поя́сі... Задиви́лась й я на ёго... Тро́хи схамену́вшись, питаю́: »Чи ти не зна́єшъ, Кáтре, хтó се та́кий?«

— Не зна́ю... не зна́ю...

»Чи не Чáйченко!«

— Нi... мо́же... не зна́ю...

Я до Мару́сі, найшла́ ii; вона́ задýмалась — не погля́не...

»Мару́се!« кли́чу: »хтó се стоiть онъ—та́мечки? Чáйченко?«

— Ви́нъ, — ка́же.

»Щó жъ то за красá! щó то за па́робокъ!« шепотáть дiвчáта міжъ со́бою.

Мару́ся тiльки погля́нула у той бiкъ, дé вінъ сто́явъ.

»Чи жъ то́бi не до-сподóби?« питаю́.

— Хоро́ший, — промóвила стiха.

»А що вже Кáтря«, говорю́ Мару́сі, »то, надiйсь, добро́мъ-та-ки́ у ёму́ закоха́лась!«

А Мару́ся мині́ такъ-то вже пова́жно вимовля́є: »Ти, сестри́це, коха́ннемъ не жарту́й!« отъ, мовъ, вона́ воро́жка старá, абó що.

»Ну, до́бре«, кажú, »иди́ бли́зче, сама́ подиви́ся, дé тутъ вi-ли́ха жа́рти?« Взя́ла ii за рúку, притягла́ до Кáтри

»Кáтре!« почну́, — а Кáтря якъ стíсне мині́ рúку:

— Іде, іде, просто до насъ іде! — шепче, а сама такъ и тріпоче.

Чайченко ставъ коло Кятрі и взявъ її у-танецъ. Вона, отта смієлива, метка́я Катря, не мовъ перелякала́сь чо́го, збі́ліла...

»Мару́се, изміча́ешъ?«

Мару́ся їмъ у-слідъ диві́лась своїмъ по́глядомъ ти́химъ.

Ско́ро Чайченко пу́стивъ Катрю, усі дівча́та та́къ и ти́снутця до не́ї: »А що́? Чи зна́ешъ, изъ кимъ танцюва́ла?.. Се Чай-ченко! Се Чайченко Які́в! А чо́го жъ мо́вчи́шъ? Чо́мъ не гово́ришъ? Не вподо́бався? Вподо́бавсь?«

— Та я ще ё́го до́бре й не розгле́діла, — одмовля́етця Катря передъ дівча́тами, сама озира́ючись оку́ргі, на́че бъ вона у ді́кій пу́щі опені́лася.

Де-ко́трі й віри їй пони́ли: »Та вбача́й же бо, вбача́й до́бре: друго́го тако́го нема́! а ко́торі — та́къ зъ-підъ брови́ на не́ї подиві́лись.

А весі́лля, а та́нці не стиха́ють; въ дво́рі усю́ траву́ зеле́ну підкі́вками ви́несли. Чайченко танцюва́въ зо всі́ма; бравъ и мене́, и Мару́сю: яка́ на о́чи попаде́ дівчи́на, ту вінъ и бере́.

»Вінъ на́ми горду́є«, обіжа́лися їнші дівча́та, »що бере́ насъ, у ві́чі не подиві́вшись!«

— Зажди́ть бо, які́ жъ ско́рі! Неха́й вінъ тро́хи обсві́дитця въ насъ, — вмовля́ли зновъ дру́гі.

Міжъ та́нцями зайшла́ розмо́ва у дівча́т зъ паробка́ми: чи до́бре изъ бага́тою одру́житись?

»До́бре, якъ взя́ти лю́бу та ми́лу!« озва́вся Чайченко.

— Чо́му бъ то́бі и не взя́ти — одка́же ё́му Грицько́ Лепехъ, — що самъ, сла́вили, коха́въ ни́шкомъ молоду́, — то́бі нага́ни не да́дуть, ти самъ бага́тий.

»Бага́тий на дрі́бні слё́зи«, промови́въ Чайченко, всміха́ючись.

Музи́ки загрáli, усі пішли́ у та́нецъ — и Чайченко. Чи се вінъ пра́вду сказа́въ, чи се вінъ пожа́ртува́въ — хт́о ё́го розбе́ре! Ми усі́ зъ собо́ю изгля́нулися; бага́то дівча́т помов́кло — за́думалися.

Сві́тъ вже біле́нький розсвіта́вся, якъ ми зъ то́го весі́лля поверта́ли до до́му. Мару́ся и Катря ні сло́вечка́ не проки́нули. Я заговору́ю, »ні!.. зге́ жъ!.. а вже́ жъ!« одка́же Мару́ся: які́сь її свої ми́слоньки заноса́ть, а Катря — то й зо́всімъ ми́ні одві́ту

не оддає; то вона швиденько йде, насъ попережاًючи, то вона одстане....

Тутъ насъ паробки наздогнали, и Чайченко бувъ міжъ ними. Вклонилися намъ и на добра-нічъ дали. И Чайченко... Якийъ въ ёго гóлосъ бувъ струйний! и почуєшь, и пізнаєшь всюди — хочъ міжъ дзвонами! А Кáтря на́ша? Дé жъ тії жарті? Дé ті вігадки колишні? Вона ледві паробка́мъ на »добра-нічъ« оддала́.

IV.

У тиждень по тому́ весіллю, були у насъ молоді и запрошáли до себе. Ми поїхали у Любчики всією семьею. Поїхала й Пилипиха зъ дочкою. Кáтря ще зъ вéчора усé наготóвила убранне; прокину́лась у-дóсвіта, та чи й спáла вона́ — не знаю; а мині — то все такі сни снілися дівні тієї нóчі. Снілось мині, що вихóдимо ми зъ Кáтрею и зъ Мару́сею на якийсь шляхъ вели́кий міжъ степáми, и веі степі тії, и ввесь шляхъ усé Чайченки закрасіли, усé Чайченки, та одінъ у одінъ хорóші...

Кáтря менé б́удить — я їй розка́зую: »а чі́ жъ не дівний сонъ?« Якъ же вона́ вжахну́лася, почу́вши!

— А щó те віщ́е? щó віщ́е? — прит́ьмомъ искажи́ їй.

»Не поло́хайся, Кáтре«, вмовляю, »се сонъ неді́льний: якъ до обід́ь не справді́тця, то й не ждáти ні́чого...«

— Бóже, Бóже! щó-то б́уде! — бідкает́ця вона́...

Зоря розсві́тала, день почина́въ білі́ти; ми сиділи коло вікóнця, — розчісу́вала и плелá вона́ свої кóси довгі; рум'я́нець гу́стий спáхувавъ на лі́чку, а лі́чко бу́ло блі́де.

Розві́днілося; устáла ма́ти, ба́тько; почали ла́годитись, зарáні в́ііхали.

»Кáтре!« говорію їй сті́ха: »чи побáчимо ми тамъ Чайченка?«

— Не знаю. — Самá одверну́лася.

»А въ жа́ді́бку ёго побáчити?«

Не чу́є.

»Кáтре? а хóчешъ, каж́у, побáчити?«

Хоті́ла вона́ осміхну́тись, та не всміхну́лася, а розсёрдилась.

— Отже, ості́ли, коли́ хочъ, жарті!

Далі́, що почну́, то ні́чого не вихóдить: то Кáтря усé хва́-

лить, то Кятря усе ганить; то усе въ неї вже й злишнього славне, то усе въ неї ні до чого не згърне й недокладне.

Прихали у Любчики; ще тільки були тамъ самі родичі у молодихъ, та ближні приятелі, отъ-якъ Пилипиha; у хаті було просторо; ми першого очима зусіпи Чайченка: сидівъ вінъ проти дверей....

Старі собі розмовляли; ми поплічъ зъ Марусею та зъ Катрею, такъ, одсторонь, сиділи. Тихесенько я Марусі свій сонъ переказала. »Чи не диво жъ?« питаю.

— Усе дива въ Бога! — одказала задумавшись.

Міжъ родичами молодого сиділа старá бабусечка у темній хустці, у темній юпціні, біленька на виду, невеличка зростомъ, зъ смутненькимъ поглядомъ. Самá вона говорила небагато, а людямъ одмовляла любенько, ввічливо, якось участливо, місто-бъ вона пожалувати хотіла. Вона частенько поглядала на Чайченка и на насъ. Се була Чайченкова мати.

Обідня година; ні що неправдить могó сну.... а по обіді понаходило такого людей; розлігся гомінъ; музики заграли; танці вистроїлись.

Танцювали вже изъ добру годину, а Чайченко усе сидівъ собі та тільки дививсь, якъ другі підківками крешуть. Коли його мати до його нахилилась и щось говорила йому; після того вінъ заразъ пішовъ у танецъ и взявъ перво Катрю, тамъ Марусю, тамъ мене, тамъ и другихъ дівчатъ, зновъ якъ тоді, не подивившись и въ вічі жодній. Мині довелось сидіти коло Чайченка, може, заговорить, кажу; подивлюся на його — де вже сей заговорить!

»Якого тутъ людей!« знімаю річъ сама.

Вінъ озирнувся на мене и по хаті поглянувъ:

— Багато гостей!

»Славне село Любчики, веселе! Ви ще тутъ не давно?..«

— Не давно.

Такъ вже мині попитати, чи зостануться вони тутъ, — такъ віже!.. »Тутечки усі люди живуть доступні такі, привітні... жалко вамъ буде їхъ кидати...«

— Та ми сюди на селище прийшли, у земляне пішемось Любчівські.

Въ мене ажъ увъ очяхъ ясно стало, якъ вінъ похвалився.

»Добре вамъ жити буде!«

— Де жити, то жити, — почула я одъ ёго....

Повернулися ми до-дому. Кятря смутна була. Мати питала, чи здужає, — «здужаю», каже. Ведётця місяці зо два, що ми Чайченка бачимо въ ряді-часі: то Любчівської церкви не проспимо, а зъ церкви зайдемо до рѣду, — просять на обідъ; по обіді гуляємо потамъ увесь день, то запрошали якось наші їхъ до себе, то зновъ вони насъ.

Чайченкова мати купила хату у Любчикахъ, святила ту хату; насъ звано, и Пилипику зъ дочкою; то ми усі на вхідчинахъ тихъ були.

На господі у себе, Чайченко такий самий небалаклівий якъ и въ людяхъ, мати жъ ёго дуже ласкава й привітна до всіхъ ставилась. Якъ вже ми до дому виходили одъ їхъ, то вона насъ проводила за свою леваду, та й каже Катрі: «Колибъ мині до сії хати таку пташечку, якъ ти!»

Ніхто того слова не чувъ тіхого, окрімъ мене. Я Марусі се говорю, що чула я. Вона тільки поспитала: чи добре я чула?

Зъ якого часу-години осмутніла наша Катря весела. Не разъ я на свої очі бачила, що вона оце думає-думає та й обіметця слезами дрібними. Абѣ не знать зъ чого, зъ доброго дива, обрадіє: тоді співає, всміхається, червоніє. Якимъ вже я тихимъ відомъ не підходила розмовитись зъ нею, розпитатьця за все, такъ вона жъ одъ мене посторонь. Ні мині нічого не каже, ні Марусі. И вже до насъ такъ не горнетця, якъ давнѣ: вже вона зъ своїми мислоньками и вже любішть їй на самоті пзъ собѣю. Теперъ вже сама не промовляє слова, — не залюбила и другіхъ чутт — якъ говорять. Стала вона до дѣрѣви учащати.

Бувъ гай, такий густий, пущі такі за річкою — все вона туди ходить. Якъ я настерегла, що вона берѣтця одного разу, — я й собі за нею назирцемъ побігла.

У самій гущѣвині дубрівній, да тамъ липина и горобіна и дубъ кучерявий поспіталися вітами зеленими надъ холодною криничовиною, — забралась ажъ туди, та й сидить, схиливши голову. Уявила я — вона заразъ схопилась, охмурилась.... Я до неї слово зговорила.... «Гѣді вже тобі!» промовила, «въ мене голова болить!» Попоходили у-купі по гаю, послухали, якъ листя шумлять, якъ вода точитця, та й до дому прийшли. Така-то вже стала Катря недотѣрклива: ані поспитати, ані заговорити до

неї! Колибъ думокъ гадокъ своїхъ, а то й такъ нічого мині не скаже...

Побреду до Марусі, а Маруся наче стала ще тихша, ніжъ була; усе вона шие та вишиває, усе за діломъ, усе тожъ въ якихъ-сь мисляхъ.... Ніякої мині поради и одъ Марусі. То було усе насъ тройко у любій купці, а то якось розійшлися якъ зозулі въ лісі...

Одніі неділі смуткувала я дуже сама. Катря покрилась десь, — пішла я собі до Марусі. Прихожу — вона сама у хаті, старої Пилипи не було. »Здоровенька була, Марусечко!« кажуть їй. »Чого се ти сама дома?«

— Та мати у гостину пішли.

»А ти жъ? Чи не болить въ тебе голова«, кажуть, »якъ въ нашої Катрі? У дівчаты, якъ серце наброїло, то зразу на голову звернуть....«

— Я чогось нездужаю трохи, — промовила Маруся.

Придивилася я на неї пильно, та ажъ у крикъ покрикнула — такеньки змарніла вона дуже. А въ очу жъ який смутокъ!

»Марусе голубко!« кажуть їй: »якъ ти змарніла! И чого въ тебе такі очі смутні?«

— Да того, може, що нездужаю, — сказала на одвіть. — А якъ тамъ Катря? — питає.

»Та нема її дома давно: мабуть, у дубахъ сидить та думає думку. Вже, кажуть, й мати давно помітили, вже й питали саму Катрю и мене. Катря не признається... А я що скажучу? Хибя своєю догадочку? А бачу вже, що біда якась коїтця: батько на Катрю позирає, — отъ, якъ вінъ її поспитає!..«

Маруся поручъ зі мною сидить и слухає, а сама словечка не промовить.

»Боже мій! И що се лихо такє сколотилося несподіване? И ти, Марусю, вже не така, якъ колись була!«

От-се такеньки сидимо, а вечоръ темніє, — коли й Катря вбігла. Обійняла Марусю, стиснула мене, поцілувала, сіла коло насъ. Мовчимо усі довго. »Ну, бувай же здорова, Марусе!« кажуть. »На добра-ніч! Вже часъ додому. Чи пійдешъ и ти, Катре? Тебе, кажуть, й мати, мабуть, давно дожидають. Вже й спати поря.«

»Химочко голубочко! Марусе голубочко! Я не хочу спати... Я«, каже, »я того Чайченка покохала!«

»Та хибá не знаємо!« веселенько я їй одмовляю: »отсé намъ повинá велика!«

А Марúся такъ-то на-вспра́жне її питає ще: »Чи такъ се, Кáтре? Чи справді, Кáтре?«

— На щó ти менé такъ питаєшъ, Марúсю? Я ёго люблю.

»Чи щиро? чи велико, сестри́це? Подúмай!«

— Та Бóже жъ мій, Бóже! — одка́же Кáтря: — та я ёго одъ першого ráзу покохала! Вже я зъ того весі́лья за нимъ пропа́даю. Тільки ти не вва́жала, а зъ мене вже усі дівчáта сміютьця...

»Ні«, ка́же Марúся, »я вва́жала, та думала: се такъ.... Я думала — забу́дешъ...«

— Хибá якъ óчи заплóщу!

»То допомóжй тобі Бóже, Кáтре!« промóвила Марúся.

— Дай тобі Бóже, Кáтре! — каж́у й я.

Кину́лась насъ цілу́вати, жа́лувати Кáтря.

»А вінъ же чи полюбить?« стáла тоді гада́ти. »Мóже насміє́тця! Скаж́и, Марúсю, скаж́и, Хíмо! чи вінъ любі́тиме?«

— Ой, трохи́ чи не бiльше ти одъ насъ відаєшъ про сé, Кáтре, — говорі́ю, — де́сь ти ёго бáчила, абó-що, бо ти чо́гось náче на свiть одродiлася сéгóдні. Признáйся жъ и намъ, любóко, щóбъ и ми знáли.

»Я ёго бáчила«, розка́зує. »Була́ я у гайхъ и забрiла́ дýже далéко, ажъ тудí къ чужосiльськимъ левáдамъ; ишла́ собі, коли́ чýю: »Здорóва була́!« Гля́нула — бáчу ёго, віри́ не йм́у. Се, каж́у, мо́я дýма щодéнна, щочáсна вживiлася... А вінъ усé говорiть до мене, усé говорiть...

— Щó жъ вінъ тобі говорiвъ?

»Пита́в менé, чо́го зайшла́, чомъ не весéла....«

— Щó жъ ти ём́у сказа́ла? — я все її пита́ю; Марúся тільки слóхала.

»Такъ зайшла́, — каж́у, гуля́ю собі, и я, каж́у, весéла... Тоді́ вінъ пита́в менé, чи х́тко ми б́демо у Любчикахъ и казавъ, що у Крáсному цéрква згорiла:... И що бувъ вінъ у я́рмарку от-тоді́, якъ ми ходiли до цéркви, а ёго не було — вінъ то́ у я́рмарку бувъ, — говорiвъ, що т́га ёго обiймає... И провiвъ менé ажъ до самiсiнького на́шого тiну. Ишóвъ усé поручъ зо мно́ю... Спа-сiбi тобі, вечiръ тёмний, и ти, дóленько мо́я щáсна!.. А Яковéн-

ко вже рушникі побравъ у Ганни; на томú тижню весілля. Питавъ вінъ, чи будемо...

— Отсѣ, кажу, теперъ треба ще на те весілля прибіратись! Трохи й ми зъ тобою тамъ розважимось, Марусю!

»Та не знаю ще«, каже, »якъ мати схочуть.«

— Хибá самій не манѣця? хибá не попросишь матусі?

»Та якось вже буде«, одказала.

— Ти, кажú, сумѣешь чогось, Марусе; чи не пішла бъ ти изъ нами?

А Кáтря тоді: »Сумѣ Маруся? чогó сумѣе?«

— Голубко! — говорить мині Маруся, — мині не смúтно, а коли й буде комú смúтно, люде не розважуть!

»Тільки той, когó любишь, розважить«, озвалась Кáтря.

— Покохаймо кого-небудь, Марусе! — жарту́ю. Маруся нічого не одказала.

»Щаслива будешъ«, говорить Кáтря.

— Покохаймо жъ, Марусе! — я зновъ до неі.

»Не жарту́й«, одкаже тихо.

Надійшла Пили́пиха. Попрощались ми й пішли зъ Кáтрею до́ому. А Кáтря сѣго вѣчора да така ласкава була й весѣла, и смиренська така, що я такою її зрóду не бачила.

V.

Ходила Кáтря у Любчики ніби-то за́полочи позичати черво́ної, та й поверну́лася до́ому нкъ вѣчору така, що ба́тько спогляну́въ та й поспита́въ въ неі, де була, де ходила, а почу́вши де и по що: »якъ така зъ тебе шва́чка«, каже, »то дбай, щобъ не позичати за́полочи вдрúге по чужі́хъ сѣлахъ.«

По ті́мъ сло́ві ба́тько вийшовъ зъ ха́ти, запали́вши лю́льку.

»Що́ тобі, моя дити́но!« упада́ вже коло Кáтрі ма́ти, »усту́пила до ха́ти біла, мовъ бі́лочокъ... що́ тобі, доню?«

— Нічо́го, ма́мо, нічо́го!

»Де́ вже тамъ нічо́го! Жу́ришь ти мене, дóчко!«

Прийшла Пили́пиха до насъ зъ Марусею. Ма́ти зъ старо́ю зя́ли розмо́ву, а ми, дівча́та, у садо́къ поскори́лися.

»Що жъ такé, Кáтрé?« питаю.

— Сéгодня вінъ у-вéчeрi бóдe,—вінъ сéгoднi прiйдe до мéнe...

»А ти жъ якъ вийдешъ до ёго? А бáтькo не почúе?«

— То щó? щoбъ я не вийшла? До ёго щoбъ я не вийшла? Нeхáй чúе бáтькo, нeхáй чúе мáти, нeхáй усi — я до ёго вийду!

»Та якъ бáтькo почúе, то не пúститъ«, кáжy: »якъ вжe ти собi тамъ не ймeся, а мúсншъ зостáтися тóдi.«

— Я не зостáнуся, я пiдú!.... Чoгó ти на мéнe напáлeся, нeдóбрa дiвчинo?....

»Я тобi самú прáвду гoвoрý, Кáтрé; хибá жъ я напáдáюся на тéбe?«

— Нe трéбa мiнi тaкóй прáвди, не хóчу я тaкóй! Я вжe бáчу, щo ти мiнi не щiрa подрúжниця, ти мiнi не хóчeшъ у пóмoчi стáти, я самá за все стáну!«

»Слúхай лишъ, Кáтрé, чoгó бo ти вгнiвaлeся? Я прáвду тобi вiкaзaлa, тa я жъ тобi и въ пригóдi стáну, кoлi вжe не мóжна инáкo...« Тoдi вoнá мeнé цiлувáти, тoдi вoнá мeнé обiймáти! Пoчaли ми змoвлáтися, якъ двéрi вiдчинiти Кáтрi и якъ iй вийти. Рáдилися и Мaрýсi питáлися, щó вoнá дúмae, —самá вoнá нiчoгo не гoвoрiлa й нiчoгo не питáлa, сидiлa собi тiхo якъ на мoгiльцi....

Кáтрiя усé рoскaзáлa, якъ вoнá у Любчикaхъ булá.

»Ёго мáти мeнé покликáлa самá, якъ я йшлá улiцeю, и жáлувaлa мeнé лóбo и рoспiтувaлa, чи мeнé хтo свáтae, чи я кoгó впoдoбáлa... А вінъ усé oддaлiкъ стoявъ, не пiдхóдивъ... Тaкъ-тo вжe мiнi гiркo стaлo! »Я (кáжy) сiй óсeни зáмiжъ пiдú.« Якъ я скaзáлa, вoнá яктiп oкрiкнe: чи жъ тo прáвдa? »Щó?« зaпитáвъ вінъ у мáтeрi, a вoнá ёмú кáжe, щo я зáмiжъ пiдú въoсeнi...

»Я тoдi пoпрoщáлeся зъ нимi. Вoнá зiтхнúлa, прoвeлá мeнé трóхи, и кáжe: »шкóдa мiнi тeбé, дiвчинo!...« щo я aжъ слiзьми вми́лeся... Oдiiшлa трóхи, стáлa, — тa нeхáй хoть нa iхъ хáту пoдивлю́ся! кoлi вінъ и вихóдитъ пiзъ вoрiтъ, и йдe... Я хóчу дáлi — не мóжy... Дiждáлeся, щo вінъ блiзькo до мéнe зблiжився... Зблiжився: »чи прáвдa сéмú?« пoспитáвъ... Дiвчáтoнькa, гoлúбoньки! кoлi бъ жe я самá знaлa, якъ я ёмú признáлeся, щo я ёго кoxáю oднoгó у свiтi... Дóвгo гoвoрiти не мóжнa булó: усé знaкóмi лóдe дoхoжáли улiцeю; тoдi я ёмú скaзáлa — нeхáй прiйдe до мéнe ввéчeрi, вінъ скaзáвъ — прiйдe...«

Скóрo нáшi стaрi пoси́ли, я вiпyстилa Кáтрiю зъ хáти, a

самá сіла, щобъ сонъ не хиливъ, та мині не спалося: лихо та й годі дождатись було! Нема, та й нема, та й нема!

»Якъ се вона гаїтця«, думалося мині. »Що їй добре, то й забула про мене, яковó тутъ мині дождати, боячись.... Такі-то люде на сему світі!«

А тамъ и те я згадала, що я сироту́ю, що вбо́га я, та не при ба́тькові-ма́тері зросла́, живу́ у чужій семі зъ ласки; що не пожа́лує ніхто́ мене́ щіро, не любить ніхто́ душею́ усію.... И за що́ я перше дяковала, зъ того́ само́го тоді слізь гіркихъ уточіла; за що́ було, хваліти Бо́га, вікъ байдуже, у той часъ такъ того́ забажалося, такъ-то вже треба́ стало...

Горю́ючи-пла́чучи, извелá голо́ву, погля́ну — якъ-то округі мене́ сумно́ усé, а у вікно́ вже світа́нне синіе....

Очу́тілася я якось одра́зу, та й самі́й мині чу́дно ста́ло: чо́го се я таке́ньки и чі́мъ зажури́лась? Хиба́ жъ я не зна́ла Ка́трі, що вона до світу забáрить? та й яка́ бъ то дівчина зъ коха́ння поспі́хомъ дба́ла? И чи я жъ се́годні всироти́ла? чи се тепе́рь тільки зъубо́жила?

Поглузовáла я самá зъ се́бе та й вийшла Ка́трі на-зустрі́чъ — за ворóта. За ворі́тьми я ще довге́нько зотривáла її, поки́ ажъ вона́ приб́гла весéла.

»А що́, надиві́лася? наговори́лась?«

— Все я ё́му сказа́ла, все... якъ же я ё́го коха́ю, Хі́мо! Го́споди вели́кий! якъ я ё́го коха́ю?

»А вінъ же що́ говори́въ?«

— Пита́въ, чи ду́же я ё́го люблю.... Вінъ при́йде за́втра.... Я ё́го за́втра дожди́дитиму...

Зъ то́го ча́су ста́ли вже вони́ що-вече́ра зіхо́дитись. Прилу́чалоя́ мині, провóдивши Ка́трю, того́ Ча́йченка зострі́чати. У неде́лю, або́ вь свя́то яке́, иде́мо у дві́йзі зъ Ка́трею, немóвъ погуля́ти ра́нкомъ ті́химъ, то й вгле́жу було́ я Ча́йченка, — усé вінъ на́че смутні́й... та й спита́ла якось Ка́трі: »а ви изъ нимъ ні́коли не свáритесь?« А вона́ мині: »що́ 'тсе то́бі Богъ да́въ, Хі́мо! Отсе́ бъ изъ нимъ свари́тись!

»Та чо́го жъ вінъ на́че невесе́лий хо́дить?« кажу́.

— Та́кий завсе́ди, — зговори́ла, самá тутъ ми́ттю впеча́лившись. »Ти смутні́й?« пита́ла я ё́го. »Чо́го жъ ти смутні́й?« А вінъ мині: »она́ сві́ті бі́льшъ сму́тку, ніжъ ра́дости!« — »Що́ гово́-

ришъ, сѣрце! та я, якъ знаю, що ти менѣ любишъ, я забўла, якій то смўтокъ на свѣті живѣ!« »Се«, каже, »се такеньки Богъ дає тїльки дївчатамъ, та пташкамъ співочимъ...«

Такий вінъ, такий, Хімо! И говорить, и жалує смўтно; а по тому, ще мині любіший, ще миліший...

Постерегла́ мати, що дїєтьця щось, поспитала. — Кáтря призна́лась мату́сі. А мати головою журли́во похитала:

»Отсе и тво́я порá прийшла, до́ню! Гляди́ жъ, се на весь ві́къ, Кáтре! гляди́, ко́го обира́ешъ, та й нехай тебѣ Ма́ти Бо́жа и благослови́ть и допомо́же!«

Ба́тько не пита́въ нічо́го; чи вінъ здога́дувався, чи ні — то́го не зна́ли ми. Пра́вда, що двічі, а мо́же й бі́льшъ, вінъ яко́сь пильне́нко на насъ спогляда́въ. Ми, бу́ло, собі гово́римо, що якъ се бу́де — Кáтрине весі́лля, та яке житте їй кра́снее, гада́ємо; а ба́тько усту́пить до ха́ти, — ми й поно́лошимося усі: одна схопи́тця, дру́га шукáє чо́гось за за́пичкомъ, тре́тя го́лку загуби́ть, — ба́тько сáде у сто́ла, дівити́ця би́стримъ о́комъ та й ка́же: »а вь якому́ кутку́ пожа́ръ вь на́шій ха́ті?«

Ми й скамені́ємо передъ нимъ... Вінъ почне́ про господа́рство що́ говори́ти ма́тері, яке ді́ло зага́дувати, ми візьме́мося ро́бити щі́ро якъ, Бо́же єди́ний!

Чо́го бъ то й опа́суватьця бу́ло? Ми думали, що вінъ при́йме Ча́йченкове зали́цяньне ласка́во, бо Ча́йченко и ба́гатий, и моло́дий, и дочці́ любий, и лю́де Ча́йченка не цура́лися — чо́го жъ опа́суватись? А ми все боя́лися дуже́ ё́го ча́сомъ. А ма́ти вже для сво́єї дочкі́ поклопотáлися, постарáлися. Ба́чу, де вже стрі́нутьця зъ Ча́йчихою, поса́дуть рядо́чкомъ, и поті́ху розмовля́ють собі лю́бе́нко, а проща́ютьця, то обі́ймаютьця щі́ро. Прийшла́ до насъ Ча́йчиха у неді́лю, а вь се́реду вже ма́ти до Ча́йчихи йде. Ча́йчиха зновъ и собі не забáритця насъ одві́дати; та й пішлóся та́къ, що абі́ яке свѣ́то, то абó Ча́йчиха вь насъ, або на́ша ма́ти у Ча́йчихи...

Кáтря намъ зъ Мару́сею призна́лася, що бу́де її свѣ́тати Яківъ вь-осе́нї. Ма́ти вда́лися до Пили́пихи за пора́дою; розка́зали їй усе́, що дочка́ вподо́бала па́робка, що то хоро́ші лю́де — за ни́ми нажи́тьця!

— Дай Бо́же ща́стя! — гово́рить Пили́пиха.

»Охъ, голу́бка моя! я ще не знаю, якъ чоло́вікъ згоди́тця...

та чого бь ёму не згодитьця? Сёй хибá не гáриний? Сёй хибá не дóбрий пáробокъ? И замóжний....»

— А ти мáти, чи нi, своiй дочцi? Якъ почне вiнъ прiмхати, то ти й рúченьки попúстишь — нéхай мойму дитя́тi дóля гiне.

Вже якъ тiльки вчу́ла удовá, що бáтька боя́тьця, вона́ жвáво вхопи́лась за свáтанне: »Що зъ тóго бúде, що ви голо́вами розки́валися? Дóбре дiло — до́водьте жъ ёму крáю!»

Та й одпочiти не дае́ часу; пiдмовляе́ та пiдговóрюе: »хутчiй! хутчiй!« Бу́ло, моя́ годи́нонько, ажъ за рука́ва трясе́, щобъ хутчiй....

Почала́ мáти за́ходити коло́ старóго, та свогó сло́ва домовля́ти; почала́ усé про Чáйчиху прова́дити, та ёму нага́дувати, та хва́ли́ти, а рáзомъ вже й сiна́ молодóго:

»Щó то за пáробокъ хоро́ший, робо́тящий, уда́тний, — се ма́тері вти́ха відъ Бо́га, а не синъ!«

— Вже то́го не зна́ю, якiй вiнъ до дiла, — ка́же бáтько, — а що до та́нцiвъ, то вда́вся: дiвча́тами, якъ мýхами, увива́е.

»А щó жъ, мiй го́лубе? Якъ весéлого но́рову, то весéло изъ нимъ и жи́ти бúде, ко́му сýдить Госпо́дь. Самъ не сумова́тиме и подру́жьячку смуткова́ти не дасть.

— Не жо́дну й тóгу та́нцюра розта́нцюе! — на те́ iй одмови́въ.

У-дру́ге зновъ примóщуе́ця мáти Чáйченка до́брить: »а мо́торний, а розу́мний, а сла́вний!« Пи́льно бáтько iй у вíчи погля́нувъ.

— А щó се хва́лишь, — змови́въ, — нинíче бь зíтя?

»Якъ во́ля Бо́жа та тро́я вго́да, мiй го́лубе!« одка́же ёму тíхо, та умо́вно такъ уже́!..

Ми зъ Ка́трею сиди́мо — не тхне́мо...

Старiй подиви́вся на жи́нку, подиви́вся на дочку́.

— Не шука́й дочцi па́ри, старá, — промови́въ, — вже я iй самъ па́ру знайшо́въ; — осени́ зажди́ть.

Старá зиркъ на дочку́, — дочка́ обмертвила́ либо́нь; сплесну́ла ма́ти рука́ми, та на ёго́:

»Мiй ти го́лубе ми́лий! за ко́го жъ ти iй 'дда́ти хо́чешъ?«

— Се вже ми́ни зна́ти.

Та й ви́йшовъ зъ ха́ти.

»Го́ди, до́ню! го́ди, дити́но моя́!« вона́ до Ка́три. »Не печа́ль свогó се́рденька, Ка́тре́ моя́ ми́ла, го́ди! Я для те́бе на все звá-

жуся; я поклоніюся щé твоєму бáтькові; я ёго бўду за тебе прохати....»

— Ідіть, ма́мо, йдіть бо — просіть за́разь! Ідіть, ма́мо, йдіть!

»Не мо́жна такъ, доню! Та́къ гірше бўде: зажді трóхи....»

— Ма́мо, ма́мо! яковó мині зажди́ати!

Ми її вговоря́ти ста́ли... Та ко́ли жъ умóвивъ хто мо́лодú тóгу нетерпля́чу сло́вомъ розсúдливимъ?

Слúхаючи, Ка́тря поливалася слі́зьми, та все сво́е, знай, пра́вила: »Йдіть, ідіть за́разь!«

»Ка́тре!« говорію, »бóде гіршъ зъ тимъ по́спіхомъ: ми кі́немось до ба́тька — блага́ти, а я́къ вінъ при́йме тепе́реньки? Щó жъ, я́къ вінъ згукне́ намъ от́тє сво́е »го́ді« та й нага́дувать и́ще не звелі́ть?»

— Го́ре мо́є! го́ре мо́є! До́бре! Я жда́тиму... Я́къ же ми́ні ва́жко! чи се сме́рть мо́я прихóдить!.. Тре́ба ще дожи́дати! ко́ли жъ се бўде? ко́ли? скажіть, ма́мо!

»А отъ, за́разь по обі́ді, ви зъ Хі́мою ви́йдіть зъ ха́ти, — я то́ді ё́му скаж́у... Я то́ді скаж́у и поблага́ю... Для сво́єї ди́тини й го́лову підъ со́кіру поклада́ють, а то б́ь ми́ні ще не по́пикло́ватися то́бою...

— Я жда́тиму, — промо́вила Ка́тря: — я терпі́тиму.

А жда́ла вона́ такъ, я́къ отъ пта́шкі сидя́ть у клі́тці, — що вже нікуди ле́гіти, то бы́ютця де́ за́чїнені.

VI.

Обі́даючи, ба́тько на́че не добача́въ, я́къ ма́ти блі́дла, я́къ Ка́тря пла́кала, — сиді́въ та́кий, не-га́дки, я́къ и вчо́ра.

Пі́сля обі́дъ, ми с́ь Ка́трею за́разь зійшли́ зъ ха́ти, ста́ли по́вкупі підъ двері́ма.

Довге́нько у ха́ті ти́хо бу́ло...

»Го́лубе мій!« заговори́ла ма́ти: »на́шу Ка́трю хо́чуть сва́тати...

— А що́ жъ! Неха́й сва́тають, хто хо́че, — зъ то́го дога́ни нема́!

»Се мо́лодій Ча́йченко хо́че сва́тати.... Яка́ тво́я вго́да?»

— Я за Ча́йченка не 'ддамъ.

Я вже живосиломъ одволіклá Кáтрю отъ дверей хáтніхъ: »Кáтре! Кáтре! усé пропадé!...«

Затрусiлася вона и стáла нерухóмо на прислухъ знóву.

»Дитiна дýже пáробка вподóбала«, прóсить мáти: »нехáй же вона вѣ насѣ щаслiвá бýде!«

— Не на тé я дочкú вiкохавъ,— грiмнувъ бáтько,—щобъ я iй першому пройдисвiту мавъ оддáти, якiй тамъ iй вѣ óко впадé!

»Чiмъ вони не лóде? И дóбрi, и замóжнi; усi iхъ на повáзи мáють.«

— Зá що поважáють? Хибá за тé, що зайшла вона невидóмо чогó та iй осiла у селi чужóму.

Знáли бѣ лóде... чýлись би непорóки на iхъ, а то усi шанýють... Ти самъ перве зѣ нiми заходивъ...«

— Я по усiхъ шляхáхъ бiтихъ блукáюся и багáто людéй набридéшь усéкихъ, що на ворóта бѣ свої не пускáвъ iхъ нiколи...

»Велику лáску минi зробiй, послúхай!«

— Гóди!..

Кáтря якъ скричiть, зарвётця до хáти, — я iй за пóперегъ вхопи́ла, у сiни наза́дъ одкинула....

— Щó такé? — пита́ бáтько зѣ хáти, бiжiть мáти...

»Се ми iдемо́ вѣ бéрегъ по вóду«, одкажú гóлосно. Та вiдра на корóмиселъ, та Кáтрю обiручки за собою...

»Не журiсь«, вмовляю iй, »не журiсь! Мóже ще бáтько власкáвитця — вiнъ же тебé жалуе!«

Якъ же нападéтця на мéне Кáтря! »Куди́ се менé тягнешъ? Щó на мéне замишля́нешъ?«

Ажъ я самá трóхи излякáлася: »Та Богъ изѣ тобóю, Кáтре«, кажú: »обми́ркуйся гарáздъ!«

Обли́лася вона слiзьми дри́бними.

— Коли бѣ же я хотъ ё́го побáчила, своé сёрденько хотъ трóхи розвесели́ла! Хiмо! бiга́ймо у великий гáй, — вiнъ сёгóднi у га́й дéрево рубáе.

»Бiга́ймо«, кажú, »утри́ся, не плачъ!«

Вона́ тодi зáразъ обiтерла очiцi и побiгли ми до га́ю, прихо́вавши вiдра свої по-надъ рóвомъ у бур'яна́хъ.

До га́ю хотъ близёнько видáти, та далéко стрибáти: розсúдли-вий людiнi на дóбру годiну ходiй, а ми перебiгли не зупиня́ю-

чись. Чуюмо вже — сокіра цюкає и гóлосъ вітеръ до насъ заносить — пісні хтось співає.

»Се вінъ!« впізнала до-разу Кятря.

Тутъ ми ёго й побачили обидві заразѡмъ, ще оддалікъ....

Вже тоді вісень ишла; листъ червонівъ, жовтівъ, вянувъ и обсипавсь, и котіючий вітеръ низавсь поміжъ деревамъ безлістимъ. Гóлосно и простѡро стало округі, у свіжімъ гаю пахущімъ...

Бачимо ёго, а вінъ насъ ще не бачить — співає. Кятря припинілася. »Що вінъ таке співає?« спиталася, вжахнувшись співу того: »що вінъ співає?«

— Послухаймо, — кажѹ, — то й почуюмо... Ходімъ ближче.

»Цить! постривай!« шепоче мині.

Стала за кущъ, та й слѹха. Слѹхаю й я.

Чайченко обрѹблювавъ гільки зъ звáленого дерева, и кругъ ёго зрѹбане деревъе и пеньки свіжі; надъ нимъ яснее та холоднее нѡбо, грайливе сонечко. Недбало вінъ своєю сокірою блискучою цюкавъ, — задѹмався самъ тяжко, и тихо и сѹмно співавъ.

Оттакá булá ёго пісня:

Співавъ вінъ, що любівъ колись щіро та вірно, а ёму зрада стала несподівана, — и вже повікъ нещасливий вінъ житиме; кохають інші — та до іншихъ сѡрце вже не приляже, до нікого:

»Хоть якá ласкава, якá чорнобрíва,

»Та не бѹде такъ, якъ перша мила!«

»Якихъ се ти пісень співаєшъ?« покрикну крикомъ Кятря, наче себе не пам'ятаючи.

Вінъ издрігнувся; швиденько схопивсь, кинувъ сокіру, взявъ Кятрю за рѹку, — зновъ пустівъ, и зновъ сокіру піднявъ.

— Спасібі, — каже, — спасібі, що прийшла, а я не сподівався...

»Бóже милий! якѡї жъ смѹтної ти співавъ! Якѹ ти *милу* згадувавъ? Булá вже, либѡнь, *перша*, а я — *друга*?«

Вінъ такъ ніби трѡхи измíшався.

— Лѹчче, — одмовляється, — лѹчче пожалуй мене, моя рибонько!

Вона рум'яніцемъ уся закрасілася, якъ те слѡво почѹла, — вона усе своє гóре забѹла....

»Ні«, каже, »я знаю, що ти менé вірно любишъ, а я тільки пожартувала, — збачъ мині те...«

Та й знову, перескокомъ:

»А на що такі смутної співавъ? Проти чого співавъ такі?«

Тоді вже я зъ-за куця озвалась:

— Чи забула, — кажú, — голубонько-гуркотливочко, чого бігла сюди?

»Ой, ліхо жъ моé великее! нещастя моé!«

— Що ти кажешъ? — пита́ її Чайченко, вклонившись мині. Усі ми посідали на при́корню.

»Батько за тебе да́ти менé не хоче!«

— Маé другóго з́ятя до рукі?... ко́го се? — пита́ вінъ, — та чу́дно мині те, що пита́ вінъ ні весело, ні жу́рно, на́че за хліб-сіль подя́ку склада́е.

»Ко́го-сь тамъ д́умае на моé безго́ловья!« говори́ть Ка́тря, запла́кавши.

— Вже з́ятъ нареко́ваний! — ка́же тоді Чайче́нко. — О́тъ воно́ що! кращо́го знайшли! Нічимъ втіша́тись та й нарі́кати ні що; да́рмо жъ зъ су́хби крини́ці во́ду братъ...

Ма́буть за до́саду ё́му ста́ло, що тро́хи мовъ знева́жений зо́ста́вся... ўста сті́снувъ и го́лову підня́въ го́рдо, п о́чи блиско́ну́ли... Та все те пота́ївши у со́бі, ніби зъ упоко́емъ по-ма́лу уста́е...

— А то́бі жъ якъ? Ти що́ д́умаешъ? — пита́ Ка́трі.

»На що пита́ешъ? на що моé се́рце кра́ешъ?« одка́же вона́.

— Та хто васъ зна́, хто й розбере! — промови́въ Чайче́нко гі́рко: — покоха́ете вранці, забу́дете ввече́рі!

Зари́дала-запла́кала Ка́тря, а я проти ё́го голо́вою хита́ю.

Вінъ тоді узя́въ її за ру́ку.

— Не плачъ! ще ти молода́, ще тво́я до́ля тебе́ дожида́е!

»Якъ? безъ тебе́? Хиба́ жъ ти ко́го ще покоха́ешъ? То ти й щасли́вий зъ друго́ю бу́дешъ?«

— Вже мині не бу́ло то́го ща́стя одві́ку, та й пові́к не бу́де!... Проща́й, дівчино! бува́й здоро́ва й щасли́ва!

»Та що́ се ви«, говори́ю я, »та ви жъ сяд́ьте, пора́дьтеся: якъ ё́го, що́ тутъ робі́ти, якъ запобі́гти? — мо́же ще й ні за що́ бу́де на до́лю нарі́кати. Сіда́йте лишъ!«

Вони́ слухня́венько коло́ мене посі́дали; вінъ су́мно диви́вся,

вона жъ на́че усі шляхі погубіла, тільки усé до ёго́ близьче горну́лася.

Отъ и ста́ли ми ра́дитись.

»Не трéба ба́тькові докуча́ти слізьми«, кажú. »Не трéба тепе́рь до ёго́ й присту́пати «

Ча́йченко усéго дослуха́е, скла́вши ру́ки.

»Я ба́тькові до нігъ упа́дú«, нахваля́етця Ка́тря, послу́хавши мого́ сло́ва розу́много. »Якъ не відда́сть мене́ ба́тько за тебе́, я вму́!«

— Ти й до нігъ зажди́ упада́ти, — мо́влю їй, — и вмі́рати зажди́: мо́же ще й такъ переме́жєнитця; а поки́ що (кажú) не займа́й ба́тька, неха́й вінъ самъ тро́хи вгаму́етця.

»Та яковó жъ отта́кечки й не зна́ти — чи ми́ні жи́ти у сві́ті, чи лежа́ть у домові́ні? Ой ли́хо моé! ли́хо моé!«

— А ти думала! Се́ вонó, житте́ людське́, се́ вонó й е́: терпи́-терпи́, надійсь та сподіва́йся! — виво́жу Ка́трі.

»Або́ ще й сподіва́нку поки́нь, та жи́ви собі́ та́къ, якъ безъ не́ї живе́тця!« дода́в Ча́йченко. Зна́въ, ба́чте, па́робокъ, пора́дою вті́шити. .

— Розу́мний не стра́тить наді́ї, — я́ ёму́: — трéба сподіва́тись жи́вши...

»Поки́ не зра́дють,« зновъ мо́стить вінъ.

А Ка́тря то́ді до ёго́ пригорну́лася. »О«, ка́же, »отсе́ я тебе́ зра́джу?«

Ажъ и вінъ на таке́ лю́бе словéчко всміхну́всь.

— А намъ́ пора́ до-до́му, — нагаду́ю, — щобъ́ ча́сомъ не нажи́ти намъ́ собі́ ли́шенька!

»Иди́, Хи́мо, голу́бочко!« гово́рить Ка́тря. »Я ось тільки́ ще дві́ слові́ ска́жу, я тебе́ наздо́жену́.«

А сама́ мене́ виво́дить на сте́жечку.... Я пійшла́.... Що́ й ка́зати! Я ще́ підъ га́ємъ чималу́ годинку́ трі́вала́ тіхъ дво́хъ слівъ.... Та вже́ до́бре й те́ ми́ні, що вона́ при́йшла́ тро́шки спо́кійніша и весе́лішая.

Допали́ крини́ці, та боржі́й, спóвнивши ві́дра, до́дому побра́лись. Насъ́ перестрі́в ба́тько....

»А до яко́ї се крини́ці ходи́ли?« спита́въ.

— Ми́ ще й прогу́лялися́ собі́ тро́хи, — одка́зую ёму́.

Вінъ подивівсь міні вь вічі и подивівсь на дочкү... А вь дочкі слёзи хвилюють... »Батенько!« промóвила.

И пішовъ собі, на́че вінъ не завва́живъ и не чувъ слóва її блага́щого...

VII.

Часть идé, мина́етця; ми ждемó собі кращого, бідкаемось, страха́емось. Батько не зга́дує за Чайченка.

Зняла́ жь б́учу Пили́пиха, якъ визна́лась ба́тькова подія...

»Якъ«, ка́же, »якъ! Та чи жь ти не рідна ма́ти своїй дити́ні! Чи не ти стражда́ла; чи не ти її згодува́ла? Неха́й би такъ менé хто за́стувавъ передъ мо́ймъ дитя́мъ! Я — ма́ти, вільно міні її за ко́го хоті́ відда́ти, чи за па́на, чи за найми́та, за то́го, хто міні до вподо́би...«

Та ажъ тоді вона́ посвари́лась зь на́шою ма́тірью, и довго до насъ не ході́ла.

А на селі́ весі́лля ла́дятьця та ла́дятьця; прихóдять до насъ, за́прошують. Не гуля́нки у Ка́трі вь голо́ві, та хóдить, — наді́я, ба́чъ, така: — *ёго* тамъ побачи́ть.«

Сі́ї о́сени и ба́тько нашъ на всіхъ весі́лляхъ гуля́въ... Помі́чаю я, що Чайче́нко ставъ бі́льше до Ка́трі припа́дати: то́ було́ попередъ вона́ *ёго* шука́-шука́, по́ки-то вінъ уя́витця, а то вже самъ вінъ її очима назо́рить міжъ дівча́тами, и вмі́сне то́ді до не́ї го́рнетця, якъ старі́й ба́тько ту́тъ бу́де, — якъ-би *ёго* во́лю мавъ не́хтувати...

»Го́лубе, го́лубе!« (д́умаю) »се́го то́бі не перете́нétити та́къ, — шко́да й за́ходу!..

Ну, ба́тько нічо́го собі, — ті́льки діви́тьця — не на Чайче́нка, а черезъ *ёго* го́лову, зь-го́рі...

А Чайчи́ха й на́ша ма́ти сидя́ть, отъ-мо́въ ті́ голу́бки сі́ві, що ба́чять, якъ їхъ гнізде́чко розноша́ють...

На одному́ весі́ллю, Чайче́нко вже на́дто всі́мливсь: одъ Ка́трі ма́ло-що и одступа́є... Ма́ти вже у такій триво́зі була́, що забу́ла й молоді́хъ приві́тати.

Пе́ршъ усі́хъ госте́й нашъ ба́тько побра́всь до-до́му и на́мъ звелі́в схóдить; а ще самé гуля́нине, самі́ та́нці... пішли́ ми до-до́му; пішла́ Ка́тря пла́чучи.

»На плачъ, Кáтрє! щó помóжетця?» вмовляю.

— То щó? я плачу, а все я щаслива! щаслива, щаслива! Вінъ менє любить и я ёго любитиму, поки мого життя... нехай бáтько знає! хочъ горюю, — я щаслива — нехай и тє знає!

»Кáтрє! краще б́уде, якъ бáтька не гнівiти; л́учче, коли б́ Яковъ тихёнько обхóдивъ коло ёго. Атó жъ який талáнь вамъ б́уде, якъ бáтько не зглáнетця... Уважай, якá мáти смутнá, та й у якiй вона тривóзi... Не горни́сь ти вже тáкъ до ёго — и дiвчáта смiятимутьця зъ т́ебе.»

— Нехай смiютьця! Я ёго люблю, я щаслива!

»А якъ бáтько образився, — якъ не п́устить бiльшъ по весiльяхъ ходити — д́е тодi Якова побáчишъ? У-рáнци вийти забороняє, у-в́ечерi самъ дв́ерi замикає....

Обсипалася вона слiзьми щ́е дри́бнiшими.

— А тáкий я щаслива, — промóвила. — Ей же Бóгу мо́єму, щаслива!

Перегóдомъ, зновъ насъ на весiлля прохáли. Мóже й не п́устивъ би бáтько, дакъ рóдичi. Идемó туди́ усi вќупi, та ажъ насъ ўлиця ширóка тiсне.... Прихóдимо. Зiркъ-зiркъ по хáтi, по кiмнáтi, по усiхъ куткáхъ и зáкуткахъ — бiгмá Чáйченка.

»Ще рáно, ще вінъ при́йде!« кáже Кáтря.

Йдемó, та дожидáемо — нема́. Вже пiзно уступiла старá Чáйчиха. Кáтря тiльки ii з́успiла, у-рáзъ опинiлась бiля своi мáми: знає, що Чáйчиха вже не мине́. Чи Чáйчиха не обáчила — сiла вона собi оддалiкъ. Нáша мáти самá до неi добрáлась — сiла. Сидя́ть мóвчки. И Чáйчиха и нáша мáти неспо́кійни, бачу́. Отъмовъ и хóчуть спитáтьця, та не звáжутьця; хóчуть говорiти, та не змiркуютьця. А Кáтря такъ и кипiть у пiджóдi томۇ. Знає т́е нáша мату́ся, — дiвитця на Чáйчиху любёнько-жалiбнёнько, а Чáйчиха на свiй по́ясъ доглядáетця, та й кáже: »Якi-то теп́ерки появи́сь тчу́ть, мой голубко!..«

— Чомۇ вінъ не при́йшовъ? чомۇ? — вiмовила Кáтря самá, мáтерi не дожидáючи — своi, — чужói не сорóмлячись.

»Кáтрє!« дорiкну́ла мáти. »Охъ! моя дити́но!«

А Кáтря й не чу́є: — Чомۇ не при́йшовъ? чомۇ ёго нема́?

»Не знаю, не знаю, моя крáсо! Вінъ казавъ минi — б́уде... а нема́!.. мáбiть, притичина якá... я ёго поспитáю... я тобi скаж́у...«

Такееньки старá Чáйчиха слова́ми міша́етця, и зупиня́етця, и перехо́плюетця — що́тсе таке́?

Да́лі вже ка́же, що Яковъ дожида́въ яко́гось чоло́віка до се́бе, — якісь во́лі на спрода́жъ нахо́дятьця... »того́ вінъ и не прийшо́въ, ма́бить.«

Не-въ-заба́рі вона́ похвата́лась до-до́му и пішла́.

Ми ще бу́ло по весі́лляхъ, а Чáйченка — якъ пійма́ поняла́ — нема́, ніде́ не бува́е. Ма́ти ёго́ ходи́ть, и — то вона́ ска́же, що вінъ незду́жае, то ска́же — до́ма ёго́ нема́. Сама́ вона́ журна́ ду́же, а Ка́трю вгово́ряе: »Не печа́лися, дити́но, не печа́лися! Пе-ре́йде ли́ха годи́на и го́ре перебу́детця, то й поберете́сь!«

Ма́ти те́ жь Ка́трю сво́ю жа́луе: »Лу́чче, до́ню, якъ вінъ не попада́ється ба́тькові на о́чи — ба́тько не гни́витьця, — а тамъ, мо́же Госпо́дь дасть, старі́й мій и пого́дитця.«

— Неха́й же я ёго́ побачу́, хоть на малу́ хвили́ночку, — бла-га́ла Ка́тря, — неха́й вінъ хоть селомъ про́йде, а я подивлю́сь на ёго́ зда́лека!

»Зажди́, зажди́, не мо́жна!« одма́галася Чáйчиха. »Зажди́, зажди́, не мо́жна«, про́сить ма́ти.

Ка́тря, хочъ смуту́е, хочъ пла́че, а слуха́, — сподіва́етця до́бра́ ищо́...

Одно́го дня увійшо́въ старі́й у ха́ту весі́лий: »Чи́ не бу́де сві-гусъ, ка́же: »тамъ та́кі бі́лі хма́ри дра́гнуть.«

Старá, дивля́чись на ёго́, насмі́лилась:

— А що́, мій го́лубе, — вимовля́е любе́нько, — що́ ти ба́чивъ? що́ чувъ?

»А що́ я чувъ? на́шу Ка́трю сва́тають.«

Ті́мь сло́вомъ спо́лохну́въ насъ усі́хъ: хто сиді́въ, — схо́пив-ся; хто сто́явъ, — у ку́точокъ горну́вся....

— А хто́ жь сва́тае? ко́го намъ Го́сподь поси́ла? — пита́е ма́ти, ле́дві го́лосъ зводя́чи.

Ка́тря бі́ло збі́ліла.

»А старі́й Ше́ляхъ за сво́го сина́ Дми́тра сва́тае. Се́ жоні́хъ! Се́ не лі́чозі́ръ, не про́йді́світъ який-не́будь, се́ хазя́їнъ до́брый, що́ зъ срі́бного ку́бка своі́хъ госте́й поча́стуе.«

— Що́ зъ ті́хъ ку́бківъ, якъ по́вні слі́зь! — мо́вить ма́ти.

»Гмъ!« Бі́льше не сказа́въ нічо́го, ті́льки приди́вився на не́ї пи́льно. Вона́ слёзи́ свої́ ни́шкомъ втира́ла — хова́ла.

«Я собі бь кращого зятя самъ не шукавъ», зновъ батько озвався; — насунувъ шапку, та й зъ хати вийшовъ.

Мати усі думки приплакали: «що ёго робити, и що ёго чинити!» Катря ажъ білі рўки ламле....

Якъ на ту жъ пеню — и старá Чайчиха не завідає насъ, и Пилипиха сёрдитця: нікому поради дати, нікому разв'язити... А того любого якъ запавъ слідъ, то й запавъ...

Мати почали-булі Катрю умовляти: «покорись батькові, доню, — покорись, дитя моє!»

— И вы вже, мамо?... Безталаннечко жъ моє!.. — побивається Катря...

»Донечко мила! когô жъ лихо мине? Живши у світі, ёго не втечешъ, — кожне одбува... Щô жъ, якъ ти батькової ласки одпадешъ, а той, може, одцурається...»

— Вінъ одцурається? Може и я ёго занедбаю! — Та и засмілася... Хотіла я їй тоді сказати, що вже й теперъ трôхи на те походило, що вінъ цурається, та жалко мині її стало... И мати за сё більшъ нічого не змôвила, — зітхнула важенько, та стала зновъ її прохати: «корись, доню, батькові!» — Нехай же я лѹчче вмиру! — Якъ мати не плакали передъ нею: — Абô я вмиру, абô за нимъ бѹду!

Давненько ми вже Марусю не бачили, то за горемъ своїмъ, то за свáркою тією межі старими, та й Маруса на́че ховалася: зъ хати, сливё, не виходила

»Ходімъ», кажѹ Катрі, »ходімъ до Марусі; щô намъ, що старі посварились — ми того не знаемо; ми собі зъ нею у трійзі пора́димось...»

Маруса сидить — шийе; удові не булô дôма.

»Марусю! Марусю!» говорить Катря, »прийшла я до тебе своѹ тѹгу розділити, та знаю, що й ти мене осѹдишъ, якъ моё слово почуєшъ!»

— Сядь, Катре, та розкажі, — ка́же Маруса.

»Батько мене за ёго не дае, — знаєшъ? За нелюба мене вже теперъ прибірае. А я, Марусенько, хочъ и батька й матірѹ, то я для ёго покинула бь — не пожаліла... Щô мині тее? Нехай ска́же — я за імъ на край світа підѹ! Підѹ та й не оглянусь разѹ! Мині нічого не трéба: нехай іншимъ роскоши, іншимъ нехай достáтки, — мині нехай житте изъ нимъ вѹ́пі!»

Не зводячи очей, промовила Маруся: — Бóже вамъ поможи́, Кáтры!

Зумілася жъ я! »Марусю!« покликну. »Се ти? та́я покiрлива?...«

— Голубко моя! сестрице! — обиймає її Кáтря, ридáючи. — Ти менé не суди́шъ?

»За щó?« с́ти́ха питає Маруся. »А ти жъ ё́го люби́шъ?«

— Та́къ люблю, що й не вiмовлю! А на мене усі нападають-ця! хочуть, щобъ я ё́го покинула! Марусе! якъ би ти люби́ла?

»Я бъ не покинула.«

Я все чу́ю, та віри не ймú. — Марусе? чи се ти говори́шъ? — кажу́. А ма́ти тво́я якъ би́ почу́ла?

»А щó жъ? якъ би́ я люби́ла, то вже ми́ні нічо́го не стра́шно; и ні́кого бъ я не боя́лася — тільки то́го, ко́го люби́ла...«

— Ти моє се́рце розвесели́ла, Марусечко! — дякує Кáтря. — Ду́же вже ми́ні бу́ло ва́жко.... хоч менé ніхто́ не пере́умить, та слова́ тії менé обра́жали.... Спаси́би то́бі, Марусенько, га́лонько!

Маруся її осми́хнулася. »Ні за ви́що дякувати́«, згомоніла: »я пра́вду сво́ю то́бі кажу́.«

VIII.

У пе́ршу жъ та́кі неді́лю по се́му, до насъ свати́ въ ха́т одъ Ше́ляха. Приняли́, пошанува́ли. Дякує за ла́ску ма́ти, ту́ту сво́ю та журбу́ перемага́ючи, — а ба́тько говори́ть:

»Я собі кращо́го з́ятя не жада́ю, панóве ласка́ві! Та тре́ба дити́ни запитати́.«

Вкли́кали Кáтрю. »Кáтренько!« кажу́ їй ти́хо; »розду́майся до́бре!« Вона́ мовъ и не чу́є. Уступі́ла до ха́ти бі́ла, а сме́ла, необорня́ — хоч тутъ вми́рати.

Питає въ не́ї ба́тько: чи пі́йде за Дми́тра Ше́ляха? та пита́ вінъ я́кся ласка́во и грізно....

»Я па́робку ганьби́ не даю́, и пи́ти не підú!« одказáла Кáтря чи́сто, якъ ви́співала.

Поклони́лися свати́, — ти́хо та го́рдо геть ви́йшли зъ ха́ти.... Ми не ворухнемо́сь; Кáтря стои́ть.... Ба́тько не промови́въ слова́, ви́йшовъ и собі́ зъ ха́ти....

Плаче мати, очей не сучачи. Старій не впоминаєтця про свѣтанне, мовъ ёго не було; а насъ наче не бачить передъ сѣбе: хто увійде — не оглянетця; хто озвѣтця — не слухає.

А Чайченка того нема та й нема!.. И матері ёго не видно... Вже Катря сама до їхъ бігти заривалася — дакъ мати впиняла.

»Коли вже ти менѣ не послухаешъ, доню, то Богъ изъ тобѣю: роби тоді, якъ ти сама знаєшъ, а я вже батька не проситиму.«

— Добре, добре, мамо! покиньте менѣ, занедбайте... Тільки пустить до ёго!..

»Ні, не пущу, доню! Я тобі на порозі стану, не попусти йти!.. Не годітця!«

— Я втечу одъ васъ! — озиваєтця Катря. — Я або втоплюся, або що! Я такъ жити не здолію!..

»А вінъ же якъ?« інколи спитá її Маруся, слухаючи того нарікання. »А якъ ти ёго зажуришъ?.. Те своѣ горе ти не пеститакъ; яковѣ ёму тепереньки — ти не помисляєшъ... Ти для ёго перетривай усе, поки батька вблагаєшъ.«

— Та колибъ же хочъ на ёго глянула! хочъ до ёго промовила! Нехай тільки бъ сказавъ, що мині робити! Нехай вінъ менѣ въ огонь пошлѣ — я піду... Чому жъ бо вінъ не йде идѣси! Хибá вінъ менѣ покине?

»Коли не йде, то, мабѣть, такъ треба, Катре! А ти втихомірся та жди... Та, може, маєшъ що ёму переказати, заразъ, негайно... Перекажи черезъ мене: я хотъ и схожу до їхъ.«

— Ти?... А мати твою не пустить тебѣ?

»Піду. Говори — що сказати?«

— Ти скажи — що я пропадаю, що живая гину!

»И на що отакѣ ёму говорити? Лѣчче нехай вінъ почує, що ти ёго вірно любишъ, що ти ёго будешъ дожидати, що будешъ батька благати...«

— Нехай би вінъ знавъ, яку я мѹку терплю! Скажи ёму, що бъ усе вінъ кидавъ, щобъ ишовъ менѣ одвідати... батько не знатиме... а хочъ дознаєтця, гіршъ, мабѣть, вже не буде...

»На що такѣ казати, Катре?« зновъ їй Маруся: »хибá жъ ёму й такъ не важко?«

— Ну хотъ скажи, що такъ я ёго кохаю, якъ своєю дѹшу; що я журюся...

Того жъ такі дня, Маруся каже: »Піду я, мамо у Любчики!« Пилипиha дуже подивовала, да не боронила... Вже якъ Маруся виходила, убравшись, — вона запитала: »Чого се ти у Любчики?«
— Піду, мамо, прогуляюся.

»Иди, доню.« Самá її за ворота провела та тоді вже у-слідъ, схаменулась, покрикнула: »Не барись довго, Марусе!«

А Кáтри, скóро виводила Марусю за слóбоду, то вже й ждaть почaлá — коли́ при́йде; — переняли ми її ще на дорóзі.

»А щó? бáчила? бóде? Щó казáв? Коли́?«

— Трéба тобi, Кáтре, ще потривáти... — каже Маруся.

»Вже не сiла мoя тривáти! Такъ вiнъ не при́йде? По щó жъ ти ходила? Чому́ вiнъ не при́йде? Щó казáв?«

— Дóже вiнъ печaловiтий щóсь, — гoвóрить Маруся.

»Печaловiтий?« покри́кне Кáтри. »Кохáний мiй! Самá такъ слiзьми й розли́лася.

»Я піду до ёго самáс, каже, »піду, — хочъ нехáй менé потiмъ живу́ замуча́ть, — я піду!«

— Вiнъ велiвъ, щoбъ ти не приходила...

»Не приходила? Якъ-то — не приходила? Тó ти, ма́бiть, не вчу́ла! Хибá бъ я теперъ звáжилася на ёго сказáти, щoбъ не приходивъ, хотъ би й смёрть минi за плечiма по тóму?«

— Прoсiвъ тебé не приходити, Кáтре; а ти, якъ ёго лóбишъ вiрно, то послухaешъ.

»А вже жъ я ёго послухаю!...«

И довго вона, по тóму слóвi своєму, плакала — сiдючи край дорóги.

Тiльки бáчу, Маруся щoсь такъ, якъ не домовляе: то у зéмлю очи спúститъ, то щoсь у думцi мae собi... Якъ вiлучила-ся минi годiнка, нiшкомъ побiгла самá до неi.

»Марусе!« кажú, »щoсь минi той Чáйченко не пéвень!«

— Якъ-то? — питае.

»Не лóбить вiнъ Кáтри щiро! Чи я жъ не правду кажú? гoвóри!«

— Та я не знáю, Хiмo! — одкаже минi, роздумуючись.

»А я дакъ знáю, що ти Кáтри розказáла не все. Ажé не все?...«

»Нi, не всé.

»Кажi жъ минi усé.«

— Та нічого, Хімо! Я що там чула, одь Кятрі не потаїла, а се, бачть, вь мене мої думки...

»Дарма! розкажі ті думки свої!«

— Отъ, якъ прийшла я туди, — розка́зує — мене́ стріла єго́ мати, та смутна́ така, Го́споди мільи́й! А якъ я сказа́ла, чо́го я прийшла — вона́ запла́кала си́льне... Нічо́го й не одмовля́ла вона́ на мої слова́, тільки усе́ пла́кала... Уступі́въ и вінъ у ха́ту... Де́сь вінъ, Хімо, са́мъ у вели́кихъ ми́сляхъ, у скорбо́ті... Такъ змарні́въ на ви́ду... Я говорю́, що мене́ Катря́ присила́є — и зда́лося ми́ні, — чи то такъ, мо́же, зда́лося, — що вінъ, почу́вши, не обра́дівъ... Не ка́же ми́ні свого́ слова́, не пита́ мене́... Тоді́ вже я са́ма усе́ переказа́ла, и що Катря́ хоті́ла са́ма до єго́ прийти́; а вінъ зра́зъ похони́вся: »неха́й не прихо́дить вона́, скажі́ть їй, будь ла́ска, — неха́й вона́ не прихо́дить!« Вкони́вся ми́ні та й зь ха́ти пішо́въ...

»А стара́?« пита́ю.

— Постоя́ла я трóхи, та й беру́ся йти́ до-до́му; тоді́ вона́ ми́ні, пла́чучи, зговори́ла: »Дівчи́но-ла́стівко!« ка́же, »вели́ка ту́га на мо́єму се́рденьку, та, мо́же, ще до́ля на насъ изгя́нетця... перекажі́ тсе́ Катрі́ — щобъ вона́ такъ не вбива́лася; ще, мо́же, усе́ на до́бре ви́йде...« Та я й пішла́...

»Що́ тсе́ тамъ у їхъ — та́йности? Що́сь непевно́... Чи не довести́ се́го Катрі́?«

— То що́ жь ми́ їй доводи́ти ма́ємо, коли́ не зна́ємъ са́мі га́раздъ, — ка́же Мару́ся.

»Та я вже зна́ла, що Ча́йченко не лю́бить щі́ро Катрі́; неха́й же й вона́ ввіда́є. Коли́сь та́кі ся пра́вда справді́тця, — лу́чче неха́й тепе́рь. Скажу́ їй, та й го́ді! А чи по́ймє жь віри́ вона́ ми́ні? Та й чимъ ми́ні довести́? И якъ то́гді вона́ при́йме?.. Якъ би на мене́, то пра́вда гі́ркая краще́ кривди́ соло́дкої, — вонó й здоро́вішъ до то́го, — та не всі́ жь бо та́ку вда́чу ма́ють.«

Ду́мала я й переду́мвала до́вгенько́ собі... Ні та́кі, я їй скажу́!.. Я та́ку часи́нку ви́гадала, якъ вона́ не пла́кала, а вже по слеза́хъ, втомі́вшись, сиді́ла собі ти́хо. »Катре́!« кажу́ їй: »чи ти́ зна́єшъ певно́, що Які́въ тебе́ лю́бить?«

Вона́ гля́нула на мене́, якъ на дити́ну малу́, — осміхну́лась.

»А що́с, кажу́-та́кі, «якъ вінъ тебе́ та поки́не?«

Вона́ ще веселі́шъ до мене́ засмія́лась.

— Ти ще нічого не розумієш! — промовила.

»Можє розумію кращє, ніжъ ти«, говорю їй: »збоку усє вбачаетця видніше!« Звожу на очі їй чимало такїхъ, що любїли, та й покинули; що покинули, та ще й насміялися; їнші вишукують того кохання такъ, абї замутїтьця; а є й такі, що вимагають щїрости, нескажї для того тїльки, щобъ zostавити по-вїкъ нещасливими ймовїрнихъ!.. Усє свїтове я їй довожу гарно, беруся розсудливо, якъ погучї, — та шкода мого розуму клопїтного! Якъ хто когo любить, то любивий — и найкращий у свїті и все вже добро відъ єго. Не думки намъ, що робить вінъ, якъ и їнші люде, — не гараздъ; а така думка, що нехай люде єго робомъ роблять, то усє добре буде. Такъ-то минї Катря одмовляла, що їй розкажў — якў зраду — вона й одмовить: »я бъ и зъ-рoду такого не кохала паробка!«

»А чомў твій Якївъ самъ не йде, и не хоче щобъ ти приходила?« Чомў єго мати хочъ не навідаєтьця?»

— Се вінъ знає; вінъ минї скаже.

Я вже тоді и доводити їй и говорити годї. Коли бъ вона хочъ розсєрдилась за що нєбудь, а то приймає мої рєчи такъ, наче я їй кажў, що Чайченко птахъ, а не паробокъ, — и зъ мене ще вона смїєтьця: »нічого не розумієш!«

У хатї у насъ несогласка, сумъ. Батько хмўрий хoдить, мати плаче та журитця... Катря за своєю тўгою, та за коханнямъ, то й не зважала на материну журбў.

»Матусю! годї вамъ плакати! Абo ви Катрі не потурайте, абo не плачте вже!«

— Вамъ, скоримъ оттакїмъ, лўчче у свїті, — одкаже смўтно: — ви собї, якъ вже покладетє — такъ бўде!« та й ведетє до того. А я, нещаслива, я не знаю, що минї першъ дїяти: не гарно Катрі потурати, та жалко и впинять — якъ я згадаю, якъ вона, мой голўбка, побиваетця! Хїмо, мой дитїно! хто єго й зна, що тутъ и кращє! Тутъ Катря мой гїне, а тутъ чоловікъ скипаетця проти мене, — вже й на очі не хоче приймати...

Окромъ Шєляха, нїхтo ще Катрі не сватавъ; а Шєляхъ, того жъ такї тїжня, якъ Катря їмъ згордувала, засватавъ другу дївчину, та й одруживсь. Та, було, приберє свою молодў жїнку, мовъ тўю крaмарку багату, — тамъ-то наміста дорогого, тамъ-то дукачївъ; а самá жїнка манєнька, коротєсенька, та ажъ пїх-

че підъ тими убраннями, — а вінъ усé її мiмо нашихъ віконъ у свято провадить — самъ у такій шапці, якъ рéшето, у поясі повковому, червоному, що ажъ очі въ себе берé. Идé, та поверхъ нашої хати поглядає: »щó 'тсе такé стоить, що я ёго дóбре не бачу?« такимъ, булó, поглядомъ поглядає.

Пiзно підъ вісень, тогó рóку, побрався нашъ бáтько у дорóгу. Якъ вихóдивъ: »бувайте здорові!« промóвивъ усiмъ намъ загýртъ, та й пішóвъ... Ми за імъ идемó, провóдити ёго за слóбоду. Стáли мáти гiрко плакати, — вінъ трóхи зупинивсь и гóворить: »ви собi робить, якъ знаєте; кохайтеся, коли вхiтні, — а я на своёмu слóвi стану: я за Чáйченка дочкi не 'ддамъ, поки живъ. Бувайте здорові!« Пiднявъ протi насъ шапку, та й пішóвъ дорóгою, — а ми у слiдъ ёго дiвимось стоiмó, якъ хóлодомъ прибитi.

»Кáтре! Кáтре! дитино моя!« вiмóвила мáти: »въ яку се гóдину ти закохáлася! Гóсподи свiте! Пішóвъ, лéдвi попрощáвся — коли се бува́ло?« Дивiлася за бáтькомъ, вилива́ючи слéзи, а вінъ усé далi, та й за гóру зайшóвъ, тiльки ще чу́ли, якъ гукáвъ: »гей! гей!«

Ще дослухáлися-стоiли, та вже тiхо — додóму тодi повертáли: »Кáтре!« питає мáти, »чогó задумáлася?«

— Я хóчу Якова бáчити!

»Ой, дитино моя! Чи не чу́ла, щó бáтько казáвъ?«

— Я хóчу Якова бáчити!

Не тужiла вона, не плакала, и на все, що її прохáла мáти и зупиня́ла, и жалувáла, — на все вона одмовля́ла: »я хóчу Якова бáчити!«

IX.

»Кáтре!« гóворить мáти, »нехай я лóчче самá пiдú туди, — сама за все розвiдаю...«

— Нi, мáмо, нi! Чи такi ви самi не бáчите, що минi не до ждáнкiвъ, не до обiтницъ... Не збороняйте минi, мáмо! Я не послóхаю васъ... я нещасли́ва — я на все пiдú...

Побра́лися ми у Лiубчики, не гáявши чáсу. Намъ вáжко булó, а Кáтрю обня́ла якáсь рáдiсть божевильна: усé вона позгáдувала, и балакала не стихáючи. Спомьяну́ла, якъ ми бу́ли на вхiдчи-

нахъ у Чайченка, якъ танцювала въ Бұлаха на весілі, пригадала знакомихъ дівчатъ Любчівськихъ и паробківъ, усі жарты и вигадки веселі наші, — отъ, ніби-то вона була десь у тісній, земній неволі, та се визволилася, и зновъ пиймѣтця їй на житте веселе и любе, и забігає вона вже думками поманливими...

Уступили ми спервѣ до своєї рідички; зраділи намъ, приймають. Въ хаті у їхъ усє такъ, якъ и було, тихо та сумірно. Чоловікъ її привітний, сама весела та спокійна. Вінъ вже сани ладна, вона кожухи переглєжує: добра їмъ осінь була, доброї и зімі сподіваютьця... Здоровий величєнний кіть мурій, на сонці потягаючи, мрукає — зъ свого доброго талану; волі високорогі половії дівлютьця зъ загороди у двіръ поважно; білі гуси поспішаютьця на воду зъ горі; а чорнорібі каченята, крикаючи, у двіръ садкомъ берутьця; курі рознопері по усєму дворищу розбрилися, а півні не вгамонні кукурікають, місто вихваліютьця. Садокъ вже безлістий, а не пустій, добіляютьця полотно, розстєлені по землі, и нитки розвішани по дереви; сұшятьця на сонці грушки и яблука на тичкахъ тонєнькихъ; у городі гурки, на насінне зоставлєни, жовтіють, та гарбузи...

Стали мати прощатися, бо вже Катря давнє коло дверей стояла, а рідичка просить: — погуляйте ще въ насъ, та погуляйте!

»Та я хочу ще Чайчиху навідати«, каже мати.

— Її жъ дома немає.

»Дє жъ вона?« спитали ми усі, а Катря голоснішъ одъ усіхъ.

— А поїхала у Хмєлінці ще позавчєра, до сїна.

»А синъ чогó тамъ?«

— Хтó єго знає! Вінъ вже давнєнько все тиньєтця дєсь... Наші люде єго бачили въ-останнє у Хмєлінцяхъ, а сє и мати поїхала туди до єго; вони жъ самі зъ Хмєлінцівъ, въ їхъ тамъ якісь рідичі...

И хаті білі и хазяї мїлі — немовъ піломъ припали, по тій новинці, для насъ. Слухаємо, якъ вони розказують та хвалютьця и життемъ и людми; та хтó жъ не зна, якъ то слухати легкі рєчі беззнапєстного щасніці, при своїй лихій годині? Се якъ тяжкунєдужому припадають пахощі весняні, що и хєроше дочувати їхъ, и томлють на-умір...

Пішли ми собі до-дому, а Катря звертає до Чайченкової ха-

ти; схилилася на тинь и подивилася у тихий та пустий двірть, бліда сама, якъ хустка.

»Завтра я зновъ прийдѹ«, промóвила нáче самá до сéбе.

Тільки ми трóхи вийшли за селó, на перехрéсний шляхъ, наперéйми намъ чоловікъ вóзомъ идé, волі поганéе — зáразъ ми вшi-знали Михáйла Иванéнка: якъ ёго не пізнáти? Дўже бувъ білявий вóлосомъ, а засмáлений вітромъ, опáлений сóнцемъ — то брови й усь нáче вшiномъ понялися. До-тóго, висóкого зрóсту, коцáвий, похiпливий, жвáвий... Сей Иванéнко на-пропáле закохáвся у ярмаркáхъ, у кўплі та въ продажi: чи засiвáвъ пашню: »се повезу у ярмарокъ!« чи жавъ, чи косiвъ, чи вигодóвувавъ щó: »бўде чимъ поярмаркувати!« Чáсомъ вiнъ, булó, й втрáтитця здóрово, а стáнуть ёмў тé доводити: »то щó, що втрáтився! абi свiжа ко-пiйка!« Жiнка ёго горувáла за нимъ: якъ одружiвся, то вiнъ вже трéтю хáту се перепрóдавъ. Якъ нема ёго, то все жiнка жалiетця лóдямъ: »Якi хаточкi булi придóбнi, якi слáвнi — поспрóдувавъ; тепérъ опоряджáю сiю хáту, та й сiю, мáбiть, продáсть; менé не жáлуе, лiтъ моiхъ не ввáжуе!« А якъ вiнъ дóма гостiоé, то зновъ вона, якъ не жадá посварiтися — не мóжна изъ нимъ свáрку зачепiти. Вiнъ iй привезé и очiпокъ, и серéжки, и хўст-ку завесиди; вiнъ свою кўплю такъ крáсно покáже, а продáсть — дó-бре, тákеньки слóвомъ передъ жiнкою примiнитця, тákóго iй новинóкъ нарoскáзуе, — а булá жiнка цiкáва зъ цiкáвихъ, — що вона ёго слўхáе та й заслўхáетця, — та тóдi тумáнъ спадé, якъ вже вiнъ зновъ зъ дóму вiхонитця кудi у ярмарокъ.

»Звiтки Богъ несé?« питá мáти Иванéнка...

— Зъ якóго ярмарку? — кажў.

Кáтря идé попереду, не слўха, тiлькi вклонiлася Иванéнкови, мáючи звiчай.

»А сес, кáже, »бувъ у Зáйчикахъ, бувъ у Лебедiвцi; у Хмелинцяхъ бувъ...

— Десъ-то вже ярмарокъ дóбрый у Хмелинцяхъ, перeхонiла мáти, отъ и Чáйчиха тудi поiхала, — не бáчили ii?«

— Дé то вже не бáчивъ! Хóдить и вона по ярмарку, мовъ грóши загубiла.

»Чогó жъ се такъ? Тамъ же вони зъ сiномъ?

— А синъ хóдить якъ прóбу рóзумъ загубiвъ. А гáрна удо-вá веселiе, що загублене знайшлá.

»Яка удовá?«

— Хороша, молодá, свіжа... Отъ, коли бъ такихъ та спродувати, чи купляти, — були бъ торгі, кажú вамъ...

»Чи не знаєте, якъ вона на им'я прозивáетця?«

— Вбачáючи, — ка́же, — дíво, та не спитáти, звiтки взяло́ся?«
Вона Терни́чихою прозивáетця.

»Чи жъ Чáйченко ii свáтати хóче?«

— Тамъ їхъ залётчикiвъ би́ля не́й тако́го, щó за дéнь не перевiшаешъ; — хтó свáтае, а хтó візьме — се-то вже вона зна́е.

»Бува́йте здоро́ві!«

— Щастí Бóже!

Кáтры нічо́го тогó не чу́ла...

»Бóже мiй, Бóже вели́кий!« промовля́ла мати зъ жа́лемъ, иду́чи доро́гою: — »Бóже мiй до́брый!«

Думали-думали, якъ ё́го лúчче Кáтрю за́вiстити про те, що чу́ли, та порiвня́вшись, прóсто усю́ правду ка́жемо. Мати пла́че та вмовля́е: »не журíсь«, та прóсить: »забу́дь!«

»На́ що менé дурiти«, говóрить Кáтря зъ смúткомъ.

Ми присяга́ємось, що чу́ли одъ Иванéнка.

»Гóді! гóді вже!« тiльки одмовля́е.

Якъ у хáту, увiйшла́, припа́ла на лáви, схли́вшись на по́ку́тне ви́конечко — дiвiтця, та дума́е; а тамъ якъ звелáся — блiда́, блiда́!

»Щó тобі, Кáтренько, щó тобі?«

— Нiчо́го! я подумáла: щó, якъ би то́му прав́да бу́ла, що вiнъ iншу покохавъ... я тiльки подумáла, я вiри́ не йму... и не нiтиму...

На дру́гий дeнь вона́ такi зновъ пішла́ у Любчи́ки; бу́ла и на трéтiй... Щó мати гово́рила, свари́лася — не слýхала... усе́ вона́ собі думáла и частéнько на ви́ду́ блiдла...

На за́втрий дeнь вона́ зновъ у Любчи́ки, и на позáвтрий — що-днiя́ йде. Коли́, бу́ло, я за не́ю підú собі — вона́ менé и не завва́жить на́че; а заговори́ю до не́й: »гóді, гóді!« перехопи́ть менé... У Любчи́ки увiйде (я вже, бу́ло, усе́ веду́ ii по-пiдъ горóдами, якъ изъ не́ю, потайно), при́йде до Чáйченково́й хáти, подiвiтця на двéрi позачiннюванi, на втiхлий двiръ, постóить та й до́дому верта́етця...

X.

Одного ранку Кáтря вже убíралася йти у Любчики, коли сама Чайчиха до насъ у хату. Усі ми такеньки до неї й кинулися...

Сіла старá на лáвці, питає, щó вѣ насъ, чи все гараздъ, чи все добре. Я на неї дивлюсь — змáрніла вона чогось дуже за той часъ, що ми її не бачили.

»Та не такъ-то добре«, одказує мáти, »якъ би сéрденько моє жадáло!«

— А щó старій ка́же про діто́къ на́шихъ? Чи вінъ коли надѣ нými власка́витьця?

Кáтря, що все коло неї сиділа та трепетáлась, при сімъ слові якъ кінетця, якъ обхóпить її рука́ми, якъ заридáє: »дé вінъ? дé Яківъ?« вимовила.

Старá її жалує, — говорíть, що вінъ ху́тко бу́де до неї, що здоровий... Мáти взяла Кáтрю за ру́ки, я далá води́ці...

»Коли бу́де вінъ, ска́жіть мíні!« про́сить стару́ Кáтрю.

— Та за́втра бѣ ранéнько при́йшовъ, коли бѣ не ба́тько твiй...

»Нема ба́тька!«

— То ранéнько при́йде.

»За́втра ранéнько!« вимовила Кáтря, обня́ла го́лову сво́ю и ва́жко зітхну́ла.

— А щó жѣ ба́тько вамъ ка́же? — пита́ Чайчиха, — що ка́же вінъ?

Тóді їй мáти усé й розка́зали... Якъ сплесне́ Чайчиха рука́ми, якъ запла́че! »Господи мiлий! за щó мо́єму дитя́ті щáстия нема!«

Мáти, сама́ у слiзáхъ, поглядає на сво́ю Кáтрю, та промовля́є: — го́ді! щó се ви!

»Вже до́віку бу́де до́ля е́го гірка! Се такъ ё́му порóблено! Не бу́де ё́му па́ри до́віку! Не бу́де ё́му щáстия!

Кáтря схопiлася; мáти уста́ла; усіхъ якъ хви́лею при́било до Чайчихи.

— Якъ порóблено? Хто ё́му поробíвъ?

»А та жѣ удо́ва, те моє́ ли́хо пеку́че!« ка́же Чайчиха, дрі́бні слiзи вилива́ючи. »Не суди́въ Госпо́дь намъ порiднитись, та ви мiні якъ найми́лша родiна... Слухайте жѣ усéго го́ря мого!

»Знаєте, що спершу ми у Хмелінцяхъ жили і була тамъ у насъ въ селі удова прехороша, пішна... Тернічихою звали. Така-то вже жвава, говірка, така—що й летючі слова хапає.... така-то до кожного прикидчива, приладна, лєсна... Я такі ще у-перве, якъ її побачила, подумала: непевні очі удовини! Це жъ сєрденько моє чуло!... Одколи зазнався изъ нею мій Яківъ, ні до чого ставъ паробокъ—ні до роботи, ні до господарства, й гуляння покинувъ парубоцьке. Де вона, тамъ єго і очі, тамъ и гадки єго...«

Мати слухає, на свою Катрю смутно поглядаючи, слухає й Катря пильно; стоїть, уста стиснуті. А Чайчіха усє розказує:

»Якъ я єго прохала: покинь, соколе, покинь, сизий! Не слухавъ:—такъ вона до єго прикинулася, такъ присєрбилася, що й світъ єму весь завязала. Безъ неї, мовлявъ, мовъ не живий хожу. Вже якъ мині и за невістку не хотілося приймати, та вже Богъ изъ тобою, кажу, сину, оженіся. Заслали старостівъ... А вона жъ? Насміялася зъ єго, матінко! Не пішла! А що, сину, кажу тоді, не на моє вийшло? Вона усімъ рівно очима світить, якъ тобі... Покинь, забудь стидку! Вінъ усє не кїдавъ. Дїдавъсь, що вїявився багачъ зъ чужого села, и засваталася вона зъ тимъ багачємъ, а єго, якъ на воді лишила. Що вінъ поскорбивъ тоді, що вінъ поболівъ—я знаю! Та що ви думаєте? Якá недобра, якá незвичайна! ходить та й ходить, було, въ насъ предъ віконню — єму жалю завдає. Іде хороша, уряжена та весєла, и дивитця, чи нема єго дє; углєдить—на добрий-день дає, на здоровья питаєтця... Таку покинути бъ, та ще Бóгу подякувати, а вінъ усє любівъ... Дала вона якєсь даннй єму,—якісь чари чарувала...

Я, мой матінко, ріки слїзъ вїлила—благала: сину, оженіся,—коханий, оженіся! нехай же вона зъ тебе не смієтця. Довго вінъ мене не слухавъ,—а делі самъ схаменувся. Була у насъ дівчина, що єго давнєнько вже любила, ми до неї сватівъ—дівчина не хоче... Мабіть вже перечула що такє, або вже то заподіяно такъ було: зъ другимъ паробкомъ дівчина повінчалася... А та́я безбóжниця єму, підъ вікномъ нашимъ сто́ючи, ви́гукнула: »бурлаку́й увєсь ві́къ, Яковє, та любі́й тільки мої́ очі́ ясні!« И зъ рєготомъ пішла собі — у долоні плєще; а вінъ за нею у слїдъ біжить, якъ дитина, а вінъ, якъ дитина, плаче... Вона по-

бралася изъ тимъ своїмъ багачемъ, поїхала изъ нимъ, та хутко зъ ёго рódичами усіма посвари́лася, зъ людьми́ поневи́рялася — не схоті́ла жи́ти тамъ: вмо́вила чоло́віка у Хмелі́нцяхъ ха́ту купи́ти, и зновъ у Хмелі́нці вки́нулася... Тоді́ вже таке́ лі́хо прийшло́, та́къ вона́ Яко́ва зводі́ла, що вінъ и незду́жавъ, и марні́въ. Лю́де вже ста́ли хита́ти на ёго голово́ю... Я усе́ спрода́ла своє́, и селі́дбу и това́ръ, який́ бувъ, та въ Лю́бчики ми перебра́ли-ся відъ не́ї... И Богъ́ ми́ні допома́гавъ: Яківъ́ оду́жавъ, ставъ́ ненáче трóхи забу́вати, на вечорні́ці ставъ́ ході́ти, — коли́сь вінъ у мене́ міжъ усі́ма паробка́ми та́къ и сявъ! Отъ́ вінъ вашу́ дочку́ вподо́бавъ... Я вже́ до́лі ё́му споді́вáлася, — споді́вáлася що старі́й вашъ та́кі змі́луєтця, — коли́ Яківъ́: »не хóчу жені́тись! не б́уду!« Я пла́чу, я пита́ю, я па́даю: — »не хóчу!« И прочу́ла я, що въ не́ї чоло́вік вмеръ́: — де́ вже зъ не́ю на сві́ті задля́єтця! Несподі́вання ёго́, ка́жуть, сме́рть спості́гла; а вона́ за́разъ Якову́ зна́ти да́ла, щобъ́ до не́ї і́хавъ... Вінъ́ и поїхавъ́... Я за нимъ́; про́хала, но́чі не вси́пляла, дні́ не вга́вала — вінъ́ не сл́ухає, вінъ́ для не́ї и ма́тір стару́ и са́мого себе́ забу́ває... Дивлю́сь, що по ярмарку́ за не́ю ю́рма женé, и мій́ Яківъ́ помі́жъ і́ншими... Я вже́ хоті́ла до-до́му, та до васъ́, усе́ лі́хо сказа́ти, — коли́ Яківъ́ до мене́́ прийшо́въ, та й впа́въ на ла́ві... Що́ таке́?... А се́ вчо́ра изно́въ вже́ засва́талася зъ́ яки́мсь шинка́ремъ!.. Ста́ла я тоді́́ Якову́́ говори́ти, вмовля́ти — и вінъ́ сл́ухавъ́ мене́... Ду́мали — я́къ ва́шого старо́го вблагáемо, та́къ и весі́лля б́уде... Та, ма́біть, вже́ поді́я така́! Ма́біть, вже́ ё́му не б́уде ща́сті! Ма́ятись ё́му оди́но-кому́́ бідолáці!«

И ста́ла Чайчи́ха пла́кати си́льне, и ма́ти пла́че. Ка́тря шви́дко изъ ха́ти ви́йшла; я-за Ка́трею.

»Ка́тре! Ка́тре!« клі́чу, — не озивáєтця, йде́ ўлице́ю шви́дко. Догна́ла я її́, беру́ за ру́ку, спі́няю: »та куди́ жъ і́дешъ, Ка́тре?«

— Не́ знаю... куди́-небу́дь да́льшъ відъ ха́ти... Та́къ отъ чо́го вінъ́ тако́ї пі́сні спі́вавъ! отъ чо́го вінъ́ сму́товáвъ! Вінъ́ не мене́́ любі́въ — її́!

»То́ — бу́ло, та вже́ тепе́рь пройшо́ — и ти́ не ду́май... До́бре, що́ обмі́ркува́вся вінъ́, — зба́чъ ё́му: нема́ то́го дре́ва, щобъ́ пті́ця не сі́дала!«

— Бо́же мій́, Бо́же! Вінъ́ мене́́ не любі́въ и не любі́ть!

»Бо́дай тебé, Ка́тре! хиба́ и та́къ въ насъ́ зъ тобо́ю на лі́хо,

на сумъ нестатки? Ти вже лучче зъ Яковомъ поговорі, — нехай самъ вінъ скаже усе, чи вінъ тебе любить...»

Вона озирнѣтця на мене, — якъ схопить мене за руку:

— Ти мнѣ не згадуй ёго на им'я! Я ёго вже не побачу! Не хочу!

Та й слѣзи ревні її слова перехопили... Господи! якъ вона плакала, якъ ридала! Якими допріками палкими, якими гіркими ёго дорікала! мене не слухала — не чула...

Тамъ утерла слѣзи и зновъ швидко завернулася до хати. У хаті мати зъ Чайчихою горюють у-двійзі.

»Я не піду за вашого сина«, промовила голосно Катря.

— Якъ? Що? — питає Чайчіха, перелякавшися чи її голосу чи її постані. Злякалася й мати.

»Не піду за вашого сина«, ще голоснішъ говорить Катря, »не хочу. Хоть и батько даватиме — не піду!«

Мати ажъ руки до неба простягла, а Чайчиха слізьми вилася.

— Чари, каже, чари! Я знаю! Не дурно вона ёму крикнула! »бурлакуй довіку!«

Усі плачуть; Катря стоїть нерухома у стіла, тільки дїще.

Чи то вже такъ упевняна була тимі чарами стара Чайчиха, чи що Катря такъ свої слова вимовила неможливо, Чайчіха тільки сказала: »такъ вже доля!« ще поплакала, пожурилася, любо по-прощлася зъ нами — (Катрю якъ обняла вона, Катря ажъ здригнулася), та й пішла собі до-дому, горюючи.

Катря за нею у-слідъ подивилася. Сіла на лаві и дивилася по хаті, дивилася на насъ пильними та бистрими очима, наче вона що поховала — та недобре ще обміркувалася.

»И добре, доню,« озвалася до неї мати, — »батьку покорілася... перейде туга, знайдешъ собі до пари... «та й хотіла її пожалувати...

Якъ же заридає Катря, якъ затужить! И не вгаває плачемъ своїмъ. Ми коло неї ходимо, ми коло неї падаємо, а то вже скляли руки та й не поворушимось.

Минувъ ранокъ, минувъ день, поминувъ вечіръ, нічъ минає — у насъ въ хаті ридання голосне та гірке, та розпачливе. — З утоми переставала плакати, а скоро занесє їй голосу людського, гомону денного, скоро у тиші ночній зітхне мати, або я ворух-

нўсь — усє те, кóженъ óдголосъ наче побужає, наче додає тўзі сїли—и тўжить вона знову, и ридає, и побивається.

Прийшла до насъ Марўся. Сидимó усї тїхо собї у смўтку. Нїхтó не пóраетця, не рóбить нїчóго. Такъ и сидимо.

Бра́лися заговорїть до неї, коли Кáтря якъ крїкне на насъ:

»Ну, кажїть минї, щó ви казáтимете,— кажїть, чи не мєрлі вставáтимуть?« Та одхплáючи насъ відъ сєбе, та не слўхаючи насъ, нарікати стáне, жалкувáтися: »Коли бъ же хочъ попрощáтися прийшовъ — коли бъ же хоть щє разъ ёго побáчити!.. Якъ я глїну на ёго? Та минї зъ-за ёго плечá удовинє лїчко красовїте движїтїме... минї їх лóбї словá чўютьця, я їх кохáння спочувáю, въ мєне сєрдце схнє!.. Покїнула ёго!.. Бáчъ, чогó вїнъ смўтовáв! А я, щобъ ви знáли, я ёго ще бїльшъ за той смўтокъ любїла, я ёго ще лўчче жáлувала, я ёго якъ розважáла!.. Охъ вáжко, вáжко жъ минї!..

— А чимъ вїнъ вїненъ, що пєрше любївъ?—вїмовила Марўся.

»Хтó вїнний, що я пропадáю? хтó вїнний?«

— Коли ти ёго вїрно лóбишъ... — щось почала зновъ Марўся...

»Чи жъ я не любїла вїрно? чи я жъ не кохáла щїро? а те-пєръ минї щó? Лўчче бъ я ёго поховáла!«

XI.

Часъ збїгáвъ; тўга якось по-трóху втїхла—та на усє розлягáся. Пішлися тоді Кáтрі отті рáнки довгі, а ті вечóрі ще дов-шиї, ті дні, нїякъ неперебўтні, — що все сидїшъ та дўмаєшъ, якє лихó твоє и якъ прийшлó на тебе, и якъ не покине тебе нїкóли.

У-ночі вона мáло спáла;—устанє—нї объ чїмъ не дбáє; сáдє коло вїкнá, излóжить рўки, сидїть та въ вїкóнце дївнтця. Тáкєньки тїжні схóдили, що вона, живўща, булá наче мєртва. И ми хóдимо — наче щó въ хáті вмерло. А рáзомъ, якóго-небўдь весєлого, променїстого рáнку, абó тїхого тємного вечора, вона якъ ожївїє,—такїми рєвними, гїрькїми слєзáми обїлетця! И тўжить, и ридає, и бьєтця до втóми... — и зновъ стїхне, и зновъ наче вїщó їй не дохóдить до-жїва.

Хотіла з нею мати говорити, хотіла питати, — просить: »говорить нічого, и не питайте нічого.« Ні зо мною, а ні з Марусею розмови не хоче; часомъ ніби з насъ сміється.

Мати журілася дуже. Пилипиха усю пригоду нашу знала, раді не знаходила, хочъ якá бу́ла мисли́ва собі. Вона́ тільки сиділа, та сварілася, що мати коритця чоловіку, що зъ того усе лихó встає, — та більшъ вона́ доводи́ла того́ гнівомъ своїмъ, а ніжъ словами.

Діжда́ли ми ба́тька зъ доро́ги. Поверну́вся вінъ такий, який пішо́въ — не ласка́вий. Осма́лений со́нцемъ та обві́трянний, здава́вся вінъ ще похму́рніший ніжъ бувъ.

Поверну́вся до-до́му у-вече́рі; ми ще не ляга́ли, а вже всю́ду було́ тіхо, якъ є́го го́лосъ грізн́ий почу́вся. Ми кину́лися, якъ ма́ти, є́му на зу́стрічъ, клі́чемо Ка́трю за со́бою: »иди́ ба́тька стрі́чати.« Вінъ у двіръ усту́пивъ, насъ ми́наючи, тільки мо́вчки вклони́вся, — ми такъ и стої́мо; — вінъ опоря́дивъ усе́, — то́ді у ха́тці сівъ на ла́ві одда́лікъ одъ усі́хъ. Ма́ти вече́рати проси́ла — вінъ кивну́въ голово́ю, що до́бре, и вече́рявъ усе́ мо́вчки, усе́ не дивлячи́сь на насъ. Тільки одно́го ра́зу є́го о́чі би́стри спогля́нули на Ка́трю пи́льно, — на́че бъ осма́лене облі́чче побі́ліло тро́хи, а вінъ ніко́му не сказа́въ нічо́го.

А Ка́тря стої́ть коло́ стіни́, сама́, якъ стіна́ біла́, — ба́чу — зомлі́ває. Добача́є те́ й ма́ти, хо́че мо́ву почати́ зъ ба́тькомъ, и го́лосу нема́ сло́во ви́мовити.

»Втомі́вся я, ка́же ба́тько.

— На добра́-нічъ вамъ, — (кла́няюся є́му); узя́ла Ка́трю за ру́ку, та й вівела́ за со́бою съ ха́ти у сві́тлицю. Вона́ сіла́ и труси́лася уся́.

»Що́ то́бі, Ка́тре?« пита́ю. »Чи ти ба́тька изля́калася?«

— Ні, ні... я тільки спогада́ла... якъ то́ді блага́ла я ба́тька, якъ нарі́кала!... то́ді въ ме́не було́ ща́сте... тепе́рь вже ні-обчи́мъ ми́ні проси́ти до́ма, нічо́го споді́ватись зъ сторо́ни... Нема́ въ ме́не нічо́го, — я сама́ неща́сла́ва!

»Вти́хни, Ка́тре, вти́хни для ба́тька, ба́тько почу́є, — го́ді вговоря́ю її.

— Вти́ши жъ ти пе́ршъ мо́є се́рце! — одмо́вила, рида́ючи.

Нічъ ишла́ въ ту́зі та въ жа́лю. »Те́мная нічъ якá!« промовля́ла Ка́тря суму́ючи, — якá те́мная та до́вгая!« А ста́ла зоря́ роз-

світати, стало сонечко ясненько сходить, — каже: »Вже й зоряється! Вже сонце; — день, — якъ ёго перебути до ночі — Боже мій!«

Мати тимъ тільки свою журбу тішить, що сее безталанне Катринне буде батькові вгодне; — хутко й поспішилася сказати ёму: »Катря вже не хоче сама за Чайченка.

Дуже батька слова її зрушили. »Повісті, якъ усé було, — не вмишай нічого!« велить.

И усé ёму мати повістила — що було.

— Зглянься на дитину бідну, друже мій, — просить батька: — вона послухала, покорилася, а нещаслива...

»Вона не менé послухала«, одмовивъ батько, та й задумавсь.

Мати боязко на ёго споглядала — гніву не вбачала, тільки думу-думу на чолі високімъ похмурімъ!

Далі вінъ пішовъ собі изъ двора — такъ, якъ якъ гаю побрався, — а ті пори вже не було ніякого діла въ полі...

»Якъ вінъ принявъ тée — не знаю«, говорила мати, смутно виглядаючи ёго до-дому.

Вінъ повернувся у-вечері пізно.

У-вечері усі у хаті зібралися, усі вкупі перебули ёго, довгого вечора того. Усі робили коженъ своє діло.

И багато тихъ вечорівъ довгихъ перевелось въ насъ безъ розмови, безъ гомону, — отъ якъ, бува, при недужому, що къ смерті недугує, сидять люде не зглянутця, бо смутний коженъ поглядъ, не розмовлятьця, бо нема імъ у слові поради, а часъ идé, тихо йде, дуже тихо, — то, ніби, разомъ якъ промигне кілька годинъ, и зновъ ледві точитьця, а кожна хвилина важко прилягає на душі...

XII.

Що далі, то гіршъ сумовала Катря. Жалю свого збулася, а обнявъ її самий сумъ. То було коли озвѣтця до насъ зъ Марусею словомъ сердешнимъ: »ой важко, Марусю! ой важко, Хімо!« а то зовсімъ одцуралася усіхъ. Ласку прийма, не вважаючи; що питаєшъ въ неї, заговоришъ — »що треба? чого хочете?« До матері якъ не рідна дитина; відъ батька далеко сторонитця... Де тамъ въ селі пригода, дослухається, яка хто, журитця, плаче — ії

наче любо вдивлятися, обмірковувати тутъ — и дивитця и слухае вона такъ, що ніби їй не жалко, що серце болять, а жалко, що чоловік нікчемень у світі, и говорить-було: »Отсе люде! що то розумъ людський!«

Стала вона якась холодновата, спокійна, хочъ и сумна, и смутная.

— Бóже мій, Катрýсю! — згадаю їй: — якъ колись — що ти за весела була!

»Була весела«, одкаже, »бо перше було жити лéгко у світі, якъ дурному зъ горі бігти... тутъ мині дé-що нахватілося — зупинило мене... Спитала я тоді: що то за житте наше? И на що чоловік живе? По що у світь родитця? Живе на муку — родитця на смерть. Нічого шукати, ні по чімъ боліти — усé проходить, якъ димъ, усé минає, якъ зілляна...«

Почне, було, такечки говорити, тільки слухаємо зъ Марусею. Нагонить було холоду своїми словами.

— Скажи мині, Катрýсю, — питаю одного разу, слухаючи її мови її сувори, — чи ти вже не любишъ?

Та й сама злякалася, що нагадала їй, а вона всміхнулася.

»Не бійся, не бійся«, каже »я вже не плачу теперъ, я вже не ревнью, та й не кохаю...«

— Якъ? вже забула?

»Ой, Хімо«, промовляє, »якъ усé світовé минає! И кохання и радощі, и горе — якъ усé минає! Що було намъ дороге надъ душею, — бачимо, ажъ порошокъ пильна!...«

Змагається зъ нами, що нема у світі а ні добрихъ людей, а ні правди у людей. »А дé ті правдиві? Куди глянуть, що ступлять, то все не по правді. А дé ті добрі?«

— Мати жъ наша? кажú... — Перехонила мене: »Мати, батько, родичі? Та свій своєму по неволі вже братъ! А нехай-но жъ одну річъ вкохаютьця та вдадутьця — побачишъ тоді, які добрі і яка правда!«

— О, é у світі добрі люди, é правда! — говорить Маруся.

»Хиба у нашихъ мисляхъ изъ тобою!«

— А що се, Катре, — кажú, — се вже ти одна, мабiть, сама-одна певна людина на світі?

»Що певного у світі? Отъ мині певно тé тільки, що я безщасна...«

Непорушімо вимовила свої слова... Згадують такееньки давнього давна поховане и приплакане. А ми измóвкли. И отсе ні ласкою, а ні жартóмъ не визвóлить її и на хви́лину зъ того лёдова́того сýму...

Ма́ти терпіла та плакала мовчки; да́рмо, бу́ло, озива́тися до Ка́трі... Ба́тько тежъ сло́ва не рони́въ; тільки ба́тько одми́нився́ я́кось... Я́кийсь по́глядъ у ёго ча́сомъ бувъ, що я ще въ ёго ні́коли не ба́чила... Не́ постерегла́ того́ ма́ти, и вже́ жъ ни Ка́тря, а щось у ёму́ одми́нило. Се я, ціка́ва, сама́ тільки я завва́жила. Ставъ вінъ ніби на виду́ похму́рніший, а ласка́вший; мовчу́щий якъ пе́рше, а уня́тливий; ставъ піклува́тий та́кий, ка́завъ би ви́жний...

Я́кось Ка́тря, дивля́чись у віко́нце, промóвила: »Усе́ хма́ри, усе́ него́да! ко́ли вже́ те яснó бу́де! ко́ли теплі́шъ ста́не!« То́ якъ вінъ ви́гляда́въ того́ яснá! якъ жда́въ на те теплó! якъ ще зъ-вече́ра ви́ходивъ и диві́вся пи́льно та вва́жливо о́круги́ на не́бо!

Ка́тря лё́гко спа́ти ста́ла, не досипáла у но́чі; а, лучáлося, у де́нь засне́ коло́ свого́ віко́нца. Уви́шовъ одно́го́ ра́зу ба́тько — двéрма гру́кнүвши. Ка́тря издрі́гну́лася... Якъ вінъ пі́сля то́го ти́хенько усту́па́въ за́сиди, а́бо пережи́да́въ на-дво́рі, на пе́ку́чому мо́розі, щось ніби тамъ ро́блячи, а ну́дячись безъ ді́ла, по́ки до́віда́етця, що Ка́тря обуди́лася!

Я́кось привéсла до насъ Пили́пиха ко́жуща́ночку — хвали́лася, що до́бра — »А спра́вді до́бра«, ка́зала Ка́тря.

— До́бре, ко́ли бъ и то́бі та́ку, — гово́рить Пили́пиха. »До́бре бъ и ми́нї«, ка́же Ка́тря.

На дру́гий де́нь ра́но, ба́тько изъ дво́ру по́їхавъ, — у ти́ждень поверну́вся — ажъ у дру́гому пові́ті бувъ: приві́зъ намъ усі́мъ но́ві ко́жуща́нки. Да́е Ка́трі — я́ке пону́ре ёго́ облі́чче бу́ло и якъ тру́силася ру́ка даю́чи! Якъ вінъ при́нявъ я́кось покі́рно, що вона́ бра́ла не гля́дячи що́ бере́, и дя́кувала... Якъ вінъ поспі́шився у мі́сто, ко́ли вона́ сказа́ла, що тамъ кра́щі чере́вики, ніжъ у насъ!

Ча́йченка ми не ба́чили, а ні старо́ї ёго́ ма́тері. Ча́сомъ, бу́ло, пере́чүешъ чере́з дівча́тъ, що зо́стріли де, а́бо та́къ їхъ на им'я́ зга́дають — тільки ми й зна́ли.